

ANTİK ROMA GÜCÜNÜN VAHŞİ HAYVANLAR ÜZERİNDEKİ YANSIMASI:
ROMA VENATİOLARI MÖ 252-MS 523/537

REFLECTIONS ON ANCIENT ROMAN POWER OVER WILD ANIMALS:
ROMAN VENATIONES 252 BC-523/537 AD

Nuri Can UÇAR

Arş. Gör., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Res. Assist., Anadolu University, Faculty of Humanities, Department of History
nuricanucar@anadolu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-9790-5081

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi – International Journal of Ancient History
4/2, Eylül – September 2022 Samsun
E-ISSN: 2667-7059 (Online)
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/oannes>

Makale Türü-Article Type : Araştırma Makalesi - Research Article
Geliş Tarihi-Received Date : 17.01.2022
Kabul Tarihi-Accepted Date : 22.05.2022
Sayfa-Pages : 319 – 352.
doi : <https://doi.org/10.33469/oannes.1059162>

This article was checked by Viper or **plagium**™

Atıf – Citation: UÇAR, N. C., “Antik Roma Gücünün Vahşi Hayvanlar Üzerindeki Yansıması: Roma Venatioları MÖ 252-MS 523/537”, *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4/2, Eylül 2022, ss. 319 – 352.

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi

International Journal of Ancient History

4/2, Eylül – September 2022

319 – 352

Araştırma Makalesi / Research Article

ANTİK ROMA GÜCÜNÜN VAHŞİ HAYVANLAR ÜZERİNDEKİ YANSIMASI: ROMA VENATİOLARI MÖ 252-MS 523/537

REFLECTIONS ON ANCIENT ROMAN POWER OVER WILD ANIMALS: ROMAN VENATIONES 252 BC-523/537 AD

Arş. Gör. Nuri Can UÇAR

Öz

Vahşi hayvanların bir güç gösterisi bağlamında ve bu amaç için belirlenmiş özel alanlarda sergilenmesi ve avlanması hususunda bir ilk teşkil etmemekle birlikte Romalılar, diğer tüm antik uygarlıkları gölgede bırakan bir vahşi hayvan tüketimi ortaya koymuşlardır. Bu tüketim, geride bıraktığı hayvan katliamının çarpıcı boyutları itibarıyla tüm antik uygarlıklardan ayrılmaktadır. Romalıların propaganda amacıyla gerçekleştirdikleri zafer geçitleri bir yana, vahşi hayvanların Roma arenalarındaki temel kullanımı, bunların insanlara ya da başka hayvanlara karşı gerçekleştirdikleri, sıra dışı bir vahşete sahne olan kanlı gösteriler ve mücadeleler olmuştur. Cumhuriyet döneminde Kartaca karşısında kazanılan Birinci Kartaca Savaşı yıllarında ortaya çıkan ve “Venatio” ismiyle anılan bu gösteriler, MÖ I. yüzyılda ve İmparator Octavianus Augustus’un tesis ettiği “Pax Romana” (Roma Barışı) sürecinde muazzam bir yaygınlığa ulaşmıştır. Egzotik hayvanlar Romanın düşmanları karşısında zafer kazanan komutanlar tarafından savaş alanlarında kazanılan zaferi Roma

Abstract

Romans, even if they were not the first to exhibit and hunt wild animals as a part of magnificence in specific areas designated for this purpose, practiced a consumption of wild animals which overshadowed all other ancient civilizations. This consumption, with its dramatic extent of animal slaughter, differs from all other ancient civilizations. Apart from the parades, which were organized by the Romans for the purpose of propaganda, the basic use of wild animals in Roman arenas was the bloody shows or struggles in which these animals were forced to fight against humans or other animals. These shows, which emerged during the Republican period, in the years of the First Punic War won against the Carthaginians and called ‘venatio’, gained a massive prevalence during the first century BC, and the period of Pax Romana, which was constituted by the Emperor Octavianus Augustus. Exotic animals were taken to the Roman arenas many times by Roman generals who had been victorious against the enemies of Rome on the battlefield and who aimed at

halkının nazarında perçinlemek amacıyla pek çok kez Roma arenalarına çıkarılmışlardır. Bunun yanı sıra *venatiolar*, Romalı aristokratların siyasi rekabeti çerçevesinde, halkın sempatisini kazanabilmek noktasında önemli birer propaganda aracına dönüşmüş, egzotik hayvanlar ise bu araçların vazgeçilmez unsurları haline almışlardır. Başlı başına ekonomik bir güç göstergesi olan *venatiolar*, gerek Roma ekonomisinin Pax Romana sürecinde ortaya koyduğu istikrara gerekse MS III. yüzyılda imparatorluğu pençesine alan ekonomik buhrana farklı bir pencereden bakabilmeyi mümkün kılmaktadır. Bu çalışma, Romalıların antik çağdaki yükseliş ve çöküşünü anlayabilmek noktasında en az Roma ordusu ya da Roma diplomasisi kadar geçerli bir ölçüt olarak kabul edilebilecek olan Roma *venatiolarını*, bu organizasyonlardaki vahşi hayvan etkinliğini ve tüketimini, kronolojik bir düzen içerisinde, antik edebi eserler ve arkeolojik bulgular ışığında ele almayı amaçlamaktadır.

confirming these victories before the eyes of the Roman public. In addition to this, as part of political competition of Roman aristocrats, 'venationes' turned into significant propaganda instruments to gain the favor of the Roman public, and exotic animals became essential factors of these instruments. Venationes, which are indicators of economic power in themselves, make it possible to view both the stability of the Roman economy during the Pax Romana process, and the economic crisis that gripped the empire in the third century AD, from a different perspective. This study aims to examine the Roman venationes, which can be regarded as a standard as valid as the Roman army or Roman diplomacy, in terms of understanding the rise and fall of the Romans in antiquity, the activity and consumption of wild animals in these organizations in a chronological order, and in the light of philological works and archaeological findings.

Anahtar Kelimeler: Roma, Venatio, Vahşi Hayvanlar, Gösteri, Propaganda.

Keywords: Rome, Venatio, Wild Animals, Show, Propaganda.

Extended Abstract

Romans, even if they were not the first to exhibit and hunt wild animals as a part of magnificence in specific areas designated for this purpose, practiced a consumption of wild animals which overshadowed all other ancient civilizations. On the other hand, the use of exotic animals as a show of power is a phenomenon that was adopted long before the Roman Civilization. In this context, the first animal collections in history emerged during the period when civilizations, rich royals and cities took their place in history. Archaeological finds have revealed traces of zoos brought together by the royals of ancient Egypt and Mesopotamia. The reliefs of the Nineveh Palace, which include wild animal hunting scenes of Assyrian King Ashurbanipal among the said finds, reveal that the practice of hunting wild animals in the context of a show of power was adopted in Mesopotamia centuries before the Romans.

The origins of the Roman venetios are based on two different foundations. The first of these is the ancient religious rituals and ceremonies of the local Italian tradition. The other is the applications imported from old Punic dominions. Animals had been used as sacred sacrifices within the framework of religious ceremonies in Rome from early times. Within this

context, certain feasts, such as 'Cerealia', 'Floralia' and 'Ludi Taurei', witnessed numerous animal events as public shows. Apart from the animals that came to the fore as sacrifices in sacred feasts, traces of the first animal collections of the Romans can be found during the Republic period. The wealthy elites of the period built 'Leporaria' and 'Roboraria' for exotic four-legged animals, 'Aviaria' for birds, and 'Piscinae' for fish, and kept many exotic animals in these habitats. The zoos of the Romans continued to exist during the Empire period, independent of the venationes. The famous 'Domus Aurea' of Emperor Nero is among the best known examples in this regard.

Ancient sources make it possible to trace the slaughter of wild animals in venationes, which is considered one of the most important stages of Roman 'ludi'. Accordingly, the first exotic animals slaughtered in the bloody games of Rome were the elephants captured during the First Punic War in 252 BC. The rise of Roman venationes took place during the Late Republic period, when land gains, and therefore economic prosperity, increased, and the supply of wild animals for the venationes in this period largely came from enemy countries, where Roman commanders enjoyed victories. In this context, venationes turned into propaganda tools used on the Roman public to clinch victories won on battlefields over the enemies of Rome. The aristocratic section, who became aware of the influence of the venationes on the Roman public, resorted to these bloody games in line with political competition, greatly increasing the consumption of wild animals throughout the Roman world. Venationes financed by Julius Caesar and Pompeius Magnus, rivals in the first civil war that brought an end to the Roman Republic, can be regarded as the peak of wild animal consumption during the Republic period.

Wild animal consumption in Roman venationes reached a pinnacle during the period of the empire. During this period, exotic animals, such as lions, leopards, bulls, elephants, tigers, hyenas, rhinoceroses, monkeys, crocodiles, gazelles and ostriches were exhibited and slaughtered in Roman ludi at the behest of emperors and Roman aristocrats. The increase in animal diversity and quantity that appeared in Roman arenas during the imperial period is a direct result of the empire's expansion in the Mediterranean Basin. In this context, the Eastern Mediterranean has come to the fore as regions that provided lions, tigers and hippopotamuses to appear in Roman venationes. North Africa provided elephants, rhinos, leopards, lynxes, giraffes, monkeys, camels, antelopes, horses, wild donkeys, crocodiles and ostriches. Bulls were obtained from Greece, while bears, bison and aurochs from northern Europe. The Italian Peninsula, on the other hand, provided its own unique animals, such as wolves, deer, goats and wild boar for the Roman venationes. The Colosseum Amphitheater, which came into service in 80 AD, during the reign of Emperor Titus, with a spectator capacity of 45,000/55,000 people, served as an extremely important stage for Roman venationes since its opening. Numerous systems within this gigantic theater, which is considered among the most magnificent architectural structures of antiquity, were expertly designed, and provided an extremely favorable environment for venationes, the purpose of which was to present safe and enjoyable shows for the audience.

It is possible to consider the venationes financed in different geographies by the Roman Empire, which can be defined as the superpower of the ancient age considering the sovereignty it established in the Mediterranean Basin and the cultural heritage it left behind, as a valid criterion for understanding the power of this empire. Within this context, venationes shed light significantly on the rise and fall of the Romans in the Mediterranean world in terms of economy. Venationes, which witnessed the intense consumption of exotic animals living in natural habitats in distant geographies, thereby causing enormous costs, were indicators of magnificence in terms of quality and quantity in the first century and in the first half of the second century AD, a period expressing the rise of the Romans in the Mediterranean world. In fact, this magnificence continued despite the crisis felt, especially in the economy of the empire, beginning from the second half of the second century AD. As of this period, venationes became one of the factors that accelerated the growing economic depression and collapse of the empire, despite certain periods of partial recovery. This situation was reflected in the reforms prepared by Roman emperors in the face of economic collapse. The high prices determined for certain wild animals, in the context of the 'Edictum de Pretiis Rerum Venalium' announced by Diocletian, reveal the great cost of these bloody games and the related extravagance.

322

OANNES

4 (2)

Interestingly, venationes, which were always held in conjunction with gladiator fights in the show world of Rome, continued to exist in Roman amphitheaters for quite a long time after gladiators disappeared from the stage of history. This situation is directly related to Christianity, which influenced Roman civilization over time. The Christian Western and Eastern Roman Empires had no difficulty in removing the pagan foundations of chariot racings and venationes, unlike gladiator fighting, and transforming them into a Christian context. However, although Roman venationes were among demonstrations of the pagan tradition, which has always been criticized by Christians, the target of this criticism was never the health of animals or the atrocities they were subjected to in Roman arenas. The concern of Christianity towards venationes was shaped by the negative effects they might have had on Christians who participated in these bloody demonstrations as spectators. The last period of venationes in Roman Civilization progressed along different lines in the Eastern and Western Roman Empires. In the light of ancient records, the last venatio at the Colosseum was held in 523 AD., at the opening of games organized by Anicius Maximus to mark his arrival to the office of consulate. The last venatio that took place in Constantinople was held in Kynegion, the amphitheater of the city, under the rule of the Eastern Roman Emperor Justinian I, in January 537 AD, as part of games held in honor of new consuls.

The Roman venationes are a phenomenon that is as well-founded as the Roman legions, which were assigned across an enormous geography from Britain to the Arabian Peninsula, and from the Iberian Peninsula to the banks of the Euphrates River. Numerous architectural forms were built in these geographies and placed in Roman law, serving as the basis for modern laws, at a point in history reflecting the power of the Romans in ancient times. In an age devoid of the technological possibilities and infrastructures of modern

times, capturing countless wild animals alive in geographies thousands of kilometers away from the capital Rome and bringing them to Roman audiences is a sign of absolute power and success. The success achieved in providing places with expertly designed systems that would make it possible to ensure the pleasure and safety offered by venetiones at the highest level, as well as the manpower involved in the capture of animals to their killing in arenas, is unprecedented in antiquity. It would be correct to admit that this achievement offers a perspective, which is an alternative, at least as valid as other criteria that have been accepted in an understanding of the power that the Romans achieved in antiquity.

Giriş

Egzotik hayvanların bir güç gösterisi mahiyetinde kullanımı Roma uygarlığından çok daha önce benimsenmiş bir olgudur. Bu bağlamda tarihin ilk hayvanat bahçeleri uygarlıkların, zengin kraliyetlerin ve şehirlerin tarihteki yerlerini aldıkları dönemde ortaya çıkmıştır. Yeryüzünün bilinen ilk hayvanat bahçelerinin mensupları MÖ 2500 yılı dolaylarında Mısır'da bir araya getirilmiştir. Sakkara'da gerçekleştirilen arkeolojik kazılara ait görsel kayıtlar, evcil maymunların, antilopların, firavunfarelerinin, sırtlanların, dağ keçilerinin ve ceylanların varlığını ortaya koymaktadır. Söz konusu tarihten yaklaşık bin yıl sonra, Mısır Firavunu III. Thutmose (MÖ 1479-1425) Etiyopya'ya gerçekleştirdiği ticari seferlerde ele geçirilen vahşi hayvanları, sarayında yer alan hayvanat bahçesinde toplamıştır.¹ MÖ 1000 yılı dolaylarında Çin coğrafyasında hayvanat bahçelerinin varlığı bilinmektedir. Öte yandan Mezopotamya'da hüküm sürmüş olan Asur Kralı Asurbanipal (MÖ 668-627) MÖ VII. yüzyılda, Babil Kralı Nebukadnezar (MÖ 605-562) ise MÖ VI. yüzyılda kraliyete ait hayvanat bahçeleri kurmuşlardır.²

Asurluların kraliyet sarayında bulunan rölyefler³, Asur krallarına birer vergi unsuru olarak gönderilmiş olan maymun, antilop, deve ve fil gibi hayvanların betimlemelerine yer vermiştir. Sümer, Babil ve Asur kralları, her ne kadar doğayı pratik bir bakış açısı çerçevesinde dikkate alsalar da gücü, zenginliği ve otoriteyi sembolize eden hayvan koleksiyonlarıyla övünmüşlerdir. Söz konusu övünç, bilhassa tebaaları ya da yabancı ileri gelenleri tarafından büyük uğraşlara neden olan araştırmaların ve akabinde zorlu nakliye süreçlerinin sonucunda huzurlarına getirilen nadir türlere yöneltilmiştir.

¹ Luoma, 1987: 5.

² Gold, 1988: 2.

³ Asur Krallığı'nın başkentlerinden birisi olan Ninova'nın kuzey sarayına ait olmakla birlikte Asur sanatının en önemli örneklerinden birisi olarak kabul edilen rölyefler (bkz. Barnett, 1976: Pl. V-XIII), vahşi hayvanların Mezopotamya uygarlığında birer güç ve zenginlik sembolü niteliği taşıdığını kanıtlar niteliktedir. Söz konusu rölyefler üzerinde Kral Asurbanipal, farklı türlere mensup vahşi hayvanları, bizzat bu amaç için oluşturulmuş korunaklı bir alanda ve tebaasının gözleri önünde avlarken betimlenmiştir. Günümüzde British Museum'da sergilenen ve MÖ 645-635 yıllarına tarihlendirilen rölyef grubu Mezopotamya coğrafyasında vahşi hayvanların bir güç gösterisi olarak, halkın gözleri önünde katledilmesi hususuna ışık tutmakta, Roma *venatio*larına benzer uygulamaların doğu dünyasında yüzyıllar öncesinde benimsendiğini ortaya koymaktadır. (Bkz. Görsel 1, 2.)

Mezopotamya'nın Asyalı egzotik hayvanları ticaret aracılığıyla İndus Havzası'ndan, Afrikalı egzotik hayvanları ise Mısırlılar ile gerçekleştirilen ticari seferlerden tedarik edilmiştir.⁴

Egzotik hayvan olgusu Antik Hellen uygarlığında MÖ VII. yüzyılda vücut bulmuş, bu dönemde evcil maymunlar ve egzotik kuşlar Hellen hükümdar ve soylularının bahçelerinde yaygın hale gelmiştir. MÖ VI. yüzyılda Hellenler egzotik turnalar, pembe su tavukları ve Afrikalı evcil kediler ithal eder hale gelmiştir. Bir sonraki yüzyılda kuş ithalatının ileri boyutlara ulaşmasıyla birlikte Hellenler, ispinoz, bülbül, cüce karga, saksağan, sülün, bıldırcın ve flamingo gibi kuş türleri için büyük kuş yuvaları inşa etmişlerdir. Tavuskuşlarının bu dönemde neden olduğu ilgi, sahiplerinin bu hayvanları göstermek için ücret talep etmesini yaygın hale getirmiştir.⁵ Hellen dünyasındaki vahşi hayvan olgusunun ve yaygınlığının ulaştığı geniş ölçeğin en önemli kanıtı, Büyük İskender'in (MÖ 336-323) de akıl hocası olan Aristoteles'in (MÖ 384-322) MÖ IV. yüzyılda "*Hayvanların Tarihi*" (*Tōv περὶ τὰ ζῷα ἱστορίων*) ismiyle kaleme aldığı, ilk sistematik zoolojik çalışma olarak nitelendirilen eserdir.

Hellen dünyasında hayvanat bahçesi hususundaki en büyük sıçrama, uygarlığın düşünce merkezinin Atina'dan Aleksandria'ya (İskenderiye) kaydığı süreci ifade eden II. Ptolemaios Philadelphos (MÖ 283-246) iktidarında gerçekleşmiştir. Yeni hayvan koleksiyonları elde etmek noktasında Mısır'ın güneyindeki bölgelere seferler gerçekleştiren Philadelphos daha önce görülmemiş pek çok yeni hayvan türünü Hellen dünyasına dâhil etmiştir. Mısır'ın coğrafi konumunun sağladığı avantajlarla desteklenen zooloji hususundaki bu büyük ilginin, Asya seferi sırasında ele geçirdiği pek çok hayvanı akıl hocası Aristoteles'e gönderen Büyük İskender'den kaynaklanmış olması ihtimal dâhilindedir.⁶ Nihayetinde Ptolemaiosların vahşi hayvanları, Philadelphos tarafından Aleksandria'da düzenlenen meşhur geçit töreninde boy göstermiş, hayvanların geçitteki etkinliği Hellen tarihçi Athenaeus (MS II-III. yüzyıllar) tarafından detaylarıyla aktarılmıştır.⁷

Romalıların Hayvan Koleksiyonları

Antik kaynaklar, Romalı şair Iuvenalis'in (MS I-II. yüzyıllar) "*Bizim göüğümüzün altında yetişmeyen*"⁸ sözleriyle ifade ettiği vahşi hayvanların, Roma uygarlığında yalnızca *venatiolarda* katledilmek üzere temin edilmiş kurbanlar olmakla kalmadığını, Romalı aristokratlar tarafından bir saygınlık göstergesi olarak himaye edildiklerini ve özel alanlarda sergilendiklerini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda Romalıların ilk hayvan koleksiyonlarının izlerine Cumhuriyet döneminde rastlanmaktadır. Dönemin zengin elitleri, dört ayaklı egzotik hayvanlar için "*Leporaria*" ve "*Roboraria*", kuşlar için "*Aviaria*" ve balıklar için "*Piscinae*" inşa ettirmiş bu yaşam alanlarında çok sayıda egzotik hayvan barındırmışlardır.⁹

⁴ Kisling, 2001: 10.

⁵ Luoma, 1987: 6.

⁶ Hubbell, 1935: 69.; Mackinnon 2006, 4.

⁷ Ath. V. 201/b-c.; Mackinnon 2006, 4.

⁸ Iuv. XII. 104-105.

⁹ Toynbee, 1973: 16.

“*Rerum Rusticarum Libri Tres*” (*Tarım Üzerine Üç Kitap*) adlı eserin yazarı olan Marcus Terentius Varro (MÖ 116-27), Romalı zenginler Quintus Fulvius Lippinus’un Tarquinii’de, Quintus Hortensius’un Laurentum’da ve Varro’nun Tusculum’da hususi hayvanat bahçelerine sahip olduklarını aktarmaktadır.¹⁰ Öte yandan Yaşlı Plinius (MS 23-79), Quintus Fulvius Lippinus’un yaban domuzları ve farklı türlere ait pek çok hayvan için özel yaşam alanları geliştiren ilk Romalı olduğunu, Tarquinii bölgesinde vahşi hayvanlar tedarik ettiğini ve Lucius Lucullus ile Quintus Hortensius adlı Romalıların ondan öğrendikleri bu işe kendilerinin de giriştiğini aktarmaktadır.¹¹ Varro, Quintus Hortensius’un Laurentum’daki hayvanat bahçesini tepeden gören bir yemek odasına sahip olduğundan, misafirlerini burada ağırladığından ve yemek sırasında görevlilerden birisinin, bir tür düdük çalmak suretiyle tüm hayvanları etrafında toplayarak misafirlerin huzurunda sergilediğinden bahsetmektedir.¹²

Romalıların hayvanat bahçeleri, *venatiolardan* bağımsız olarak İmparatorluk Dönemi’nde de varlığını sürdürmüştür. Suetonius (MS 69-122), İmparator Nero’nun meşhur Altın Ev’ini (*Domus Aurea*) tanımlarken, başlı başına bir şehri andıran bu yapının ekin tarlalarına, üzüm bağlarına, otlaklara ve ağaçlıklara sahip olduğunu, tüm bu doğal ortamın evcil ya da vahşi farklı türlere mensup çok sayıda hayvana ev sahipliği yaptığını aktarmaktadır.¹³ Romalıların gerek Cumhuriyet gerekse İmparatorluk döneminde tesis ettikleri bu hayvanat bahçeleri, birer zenginlik ve saygınlık göstergesi olarak önem arz etmekle birlikte, Roma dünyasındaki vahşi hayvan olgusunun oldukça küçük bir bölümünü ifade etmektedir. Bir diğer deyişle, Romalıların hususi parklarında ya da bahçelerinde yaşam sürmüş vahşi hayvanların sayısı, Roma *venatiolarında* katledilen hayvanların sayısıyla kıyaslanamayacak kadar azdır.

Roma Venatioları

Roma *venatiolarının* kökenleri iki farklı temele dayanmaktadır. Bunlardan ilki yerel İtalyan geleneğinin antik dini ritüel ve seremonileridir. Diğeri ise eski Kartaca/Fenike bölgelerinden ithal edilmiş uygulamalardır. Hayvanlar erken dönemlerden itibaren Roma’da gerçekleştirilen dini törenler çerçevesinde kutsal kurbanlar olarak kullanılmaya başlanmıştır. Öte yandan “*Cerealia*”, “*Floralia*” ve “*Ludi Taurei*” gibi bazı şölenler, halka açık birer gösteri mahiyetinde çok sayıda hayvan etkinliğine sahne olmuşlardır. *Cerealia* şölenlerinde yabani tavşanlar ve karacalar seyircilerin gözleri önünde dini bir törenin parçası olarak avlanmışlardır. *Floralia* şölenlerinde tilkiler, üzerlerine bağlanmış yanan saman demetleriyle birlikte *circusa* salınmışlardır. Boğaların, *Ludi Taurei* şölenlerinde kurban edilmelerinden önce törenin bir parçası olarak avlandıkları düşünülmektedir.¹⁴

Roma *venatiolarının* kökeni konusunda ileri sürülen görüşlerden birisi de bunların Hellen kültürünün MÖ III. yüzyılın sonları ve II. yüzyılın başlarında

¹⁰ Varro, *Rust.* III. 12-13.; Toynbee 1973: 16.

¹¹ Plin. *HN.* VIII. 78.; Toynbee 1973: 16.

¹² Varro, *Rust.* III. 13.; Toynbee 1973: 16.

¹³ Suet. *Ner.* 31.

¹⁴ Bomgardner, 2000: 34.

Roma toplumu üzerinde bıraktığı etkinin bir parçası olarak geliştiği yönündedir. Hellenistik dönemde Suriye’de yükselen Seleukos ve Mısır’da yükselen Ptolemaios krallıklarının vahşi hayvanları geçit törenlerinde ve dini şöenlerde yaygın bir şekilde kullanmış olması, Hellen uygarlığının Roma *venatioları* üzerinde etkili olmuş olabileceği düşüncesini güçlendirmektedir.¹⁵

Bununla birlikte Roma *venatiolarındaki* vahşi hayvan kullanımı, Asurbanipal’ın yüzyıllar önce Mezopotamya’da gerçekleştirdiği av organizasyonlarıyla kısmi anlamda benzerlik gösterse de bu kanlı oyunlar gerek katledilen hayvan çeşitliliği gerek bu hayvanların miktarı ve gerekse maruz bırakıldıkları vahşet açısından Romalılardan önceki tüm antik uygarlıklardan farklılık göstermektedir. Roma uygarlığında “*Ludus*”¹⁶ adı altında düzenlenen organizasyonlar içerisinde önemli bir yere sahip olan *venatiolar* farklı türlere mensup çok sayıda vahşi hayvanın, insanlar ya da başka hayvanlar karşısında giriştikleri kanlı mücadelelere sahne olmuştur. Söz konusu mücadelelerde, içlerinde hayatta kalmayı başaranlar olsa dahi hayvanların tamamı genellikle öldürülmüştür. *Venatiolar* sırasında hayvanların karşısına silahsız şekilde çıkarılan suçlular çoğunlukla kaybetmiş ve yaşamlarını yitirmişlerdir. “*Bestiarius*” ismiyle anılan profesyonel savaşçılar ve “*Venator*” ismiyle anılan profesyonel avcılar vahşi hayvanların karşısında sayısız mücadeleye girişmiş, nadiren de olsa bu hayvanlar tarafından öldürülmüşlerdir.¹⁷

Venatiolardaki ana amaç daima heyecan verici fakat güvenli bir gösteri sunmak olmuştur. Bu gösterilerde eğitimli avcılar, kendilerine sıklıkla eşlik eden av köpekleriyle birlikte, bizzat hayvan avı için geliştirilmiş silah ve teçhizatlar kullanarak vahşi hayvanları *arena* içerisinde belirli bir alana kovalamışlardır. Hayvanların birbirine karşı savaştırıldığı gösterilerde, doğaları gereği birbirleriyle mücadele etmekten kaçınacak olan boğa ve ayı, fil ve gergedan gibi hayvanlar kırbaç ve meşale kullanmak ya da birbirilerine zincirle bağlamak suretiyle savaşılmaya zorlanmıştır. Aslan, kaplan ve leopar gibi iri kediler, filler, ayılar ve boğalar *venatiolar* yaygın bir şekilde dâhil edilmekle birlikte, develer, zürafalar, gergedanlar ve hatta timsahlar dahi bu mücadelelerde boy göstermişlerdir.¹⁸

¹⁵ Bomgardner, 2000: 34.; Bu teoriye karşın Ville, Hellenistik dönem krallıklarındaki vahşi hayvan kullanımının Roma *venatiolarından* mutlak şekilde ayrıldığını, Hellenistik krallıkların geçit törenlerinin ve dini şöenlerinin, Roma *venatiolarındaki* gibi yüksek miktarlarda hayvan katliamına sahne olan organizasyonlara hiçbir zaman dönüşmediğini ileri sürmektedir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ville, 1981: 53-56.

¹⁶ Oyun, mücadele, spor ve eğlence anlamlarına da gelen *Ludus* terimi, kökeni itibarıyla Roma uygarlığında çeşitli şöenleri içeren ve yılın belirli zamanlarında birkaç gün boyunca kutlanan dini bayramları ifade etmektedir. *Luduslar*, at arabası yarışları, tiyatro oyunları, müzik eşliğinde rengârenk geçit törenleri, hayvan sergileri ve hayvanlar avları ya da dövüşleri gibi pek çok farklı organizasyonu bünyesinde barındırmıştır. Lindström, 2010: 311.

¹⁷ Lindström, 2010: 311-312

¹⁸ Kyle, 2015: 309-310.; Köhne, Ewigleben, Jackson, 2000: 73. Leptis Magna’na doğu sahilinde, Zliten yerleşiminde 1913 yılında gün ışığına çıkarılmış olan ve MS II. yüzyıla tarihlendirilen zemin mozaigi, Roma *venatiolarında* ortaya konulan vahşi hayvan katliamına ilişkin önemli detaylar sunmaktadır. Ceylan, geyik, ayı, yaban domuzu, boğa, aslan ve kaplan gibi vahşi hayvanları resmeden mozaiklerde, bir zincir vasıtasıyla birbirine bağlanmış şekilde dövüşen boğa ve ayı tasviri dikkat çekmektedir. *gladiatorlerin* ve uzman avcılarının vahşi hayvanlara

Söz konusu çeşitlilik siyaset alanında yükselmeyi amaçlayan Romalı aristokratların, yüksek memurluk kademelerine seçilebilmek amacı doğrultusunda Roma halkına sunduğu etkin bir propaganda aracına dönüşmüştür. Hâlihazırda makamlarında bulunan *magistratuslar*, *consuller*, zaferlerini kutlayan komutanlar ya da doğrudan imparatorlar, siyasi konumlarını, kariyerlerini ya da zaferlerini perçinlemek ve Roma halkının desteğini kazanabilmek amacıyla *ludusları* ve dolayısıyla sayısız hayvanın katliamına sahne olan *venatioları* etkin birer propaganda aracı olarak kullanmışlardır. *Ludusların*, Roma gücünün Akdeniz Havzası'ndaki yükselişine paralel bir şekilde gerek sıklık gerekse ihtişam açısından gelişmesi ise Romalıların bu organizasyonları düzenleyebilmek noktasında daha büyük bir gayret ortaya koymasını beraberinde getirmiştir.¹⁹ Vahşi hayvan katliamının Romalı aristokratların siyasi rekabeti doğrultusunda ileri boyutlara ulaşması ise nihayetinde Roma'ya tedarik edilen hayvan miktarının muazzam ölçüklere ulaşması sonucunu doğurmuştur.²⁰ Bu doğrultuda Roma'nın vahşi hayvan tüketimi hiçbir antik uygarlıkla kıyaslanamayacak boyutlara ulaşmıştır.²¹

Cumhuriyet Dönemi Venatioları

Antik kaynakların aktardıkları, Roma'nın eğlence dünyasında gerçekleştirilen vahşi hayvan katliamının izlerini sürmeyi mümkün kılmaktadır. Bu doğrultuda Roma'nın kanlı oyunlarında katledilen ilk egzotik hayvanlar, Birinci Kartaca Savaşı sırasında, MÖ 252 yılında ele geçirilmiş olan filler²² olmuştur. *Consul* Lucius Metellus tarafından Sicilya'da ele geçirilen 140 kadar fil, bunları müttefiklerine bağışlamak ya da yüksek maliyetli bakımlarını üstlenmek istemeyen Romalılar tarafında *arenada* birbirilerine karşı dövüştürülmüş ve mızraklarla öldürülmüştür.²³ Romalı tarihçi Titus Livius'un (MÖ 64- MS 17), Marcus Fulvius Nobilior tarafından MÖ 186 yılında Aitolia Savaşı'na adanmak suretiyle düzenlenen ve on gün süren oyunlar hakkında aktardıkları Roma'da gerçekleştirilen bir sonraki vahşi hayvan katliamını ortaya koymaktadır. Oyunlar kapsamında aslanların ve panterlerin avlanarak öldürüldüğü *venatio* büyük bir ilgi uyandırmıştır.²⁴

Venatioların Roma uygarlığında MÖ II. yüzyılın ilk yarısında ulaştığı yaygınlığın doğal bir sonucu olarak, bu kanlı oyunların seyircileri, Romalıların askeri becerisini Roma egemenliğinin coğrafi yayılımını, Cumhuriyet karşısında boyun eğen uzak coğrafyalara ait vahşi hayvanlarla

karşı gerçekleştirdiği mücadeleler ve öldürülmek üzere kaplan ve aslanların önüne atılan mahkûmlar mozaiklerde betimlenen diğer tasvirlerdir. (Bkz. Görsel 3)

¹⁹ Lindström, 2010: 312.

²⁰ MacKinnon, 2006: 5.

²¹ Bu hususta en belirgin örnek, Pompeius Magnus'un MÖ 55 yılında, Venüs Victrix Tapınağı'nın halka açılmasına ithafen organize ettiği şöenlerde gerçekleştirilen fil katliamıdır. Şöenler sırasında fillerin maruz bırakıldığı vahşet, izleyicileri dehşete düşürmüş, son derece yüksek maliyetlere neden olmuş olan bu organizasyonda Pompeius'un adına lanetler okuyan sloganlar yükselmiştir. Plin. *HN*. VIII. 7.

²² Fillerin, Roma kentinde boy gösterdiği ilk olay, Roma *Consulü* Curius Dentatus tarafından, Epirüs Kralı Pyrrhos'a karşı kazanılan zaferle elde edilmiş fillerin, Roma'da MÖ 275 yılında gerçekleştirilen zafer geçidinde sergilenmesi olmuştur. Plin. *HN*. VIII. 6.; Flor. *Epit*. I. 13.

²³ Plin. *HN*. VIII. 6.

²⁴ Liv. *Per*. XXXIX, 22.; Mackinnon 2006: 5.

ilişkilendirmiştir. Böylesine sıra dışı ganimetlerin Roma *arenalarında* sergilenmesi doğrutusunda, Roma gücü canlı, çarpıcı ve eğlendirici bir vücuda büründürülmüştür.²⁵

Nitekim bu durum karşısında önlem alma girişiminde bulunan Roma Senatus'u, MÖ 179 yılı dolaylarında vahşi ve tehlikeli olarak nitelendirilen Afrikalı hayvanların ithalatını yasaklamak suretiyle, kanlı gösterileri ortadan kaldırma girişiminde bulunmuştur.²⁶ Görünüşte, Romalıların esaretinden kaçmayı başaran Afrikalı vahşi hayvanların ülkenin kırsal kesiminde korku ve paniğe neden olmasının önüne geçmeyi amaçlayan bu yeni yasa, halihazırda *venatioların* halk üzerindeki gücünün farkında olan aristokratik Senatus üyelerinin çıkarları karşısında tutunamamıştır. *Venatiolar* devam etmekle kalmamış, daha da vahşi boyutlara ulaşmıştır. Kanlı gösterilerin ulaştığı yaygınlık yalnızca Roma kentiyile sınırlı kalmamış, Roma halkı, eyalet yöneticilerine *arenalarda* dövüştürülmek üzere vahşi ve güçlü hayvanlar tedarik etmeleri için baskı uygulamıştır.²⁷

Senatus'un *venatioları* yasaklama girişiminden yalnızca 7 yıl sonra, MÖ 169 yılında Publius Cornelius Scipio Nasica ve Publius Lentulus tarafından organize edilen oyunlar kapsamında 63 leopar, 40 ayı ve bir miktar fil *arenada* savaştırılmıştır.²⁸ Quintus Mucius Scaevola'nın *aedilis curulislik* görevi sırasında²⁹, finanse ettiği oyunlardaki³⁰ mücadelelere bir miktar aslan dâhil edilmiştir. Söz konusu mücadele Plinius'un "*Naturalis Historia*"sına göre aslanların Roma *venatiolarına* ilk çıkarılışını ifade etmektedir.³¹ Yine Plinius'a göre, aslanların Roma *arenalarına* yüksek miktarda ve birbirleriyle savaşmak suretiyle çıkarıldığı ilk organizasyon MÖ 93 yılında³² *praetorluk* görevini yürüten Lucius Sulla tarafından düzenlenmiştir. Söz konusu oyunlarda 100 yeleli aslan birbirlerine karşı dövüştürülmüştür.³³ Roma Cumhuriyeti'nin Kuzey Afrika'daki müttefiki Mauretania Kralı Bocchus (MÖ 110-80), bu oyunlardaki aslan katliamında görev almak üzere Roma'ya yerel mızrakçılar (*Iaculator*) göndermiştir.³⁴ L. Domitius Ahenobarbus, *aedilislik* döneminde, MÖ 61 yılında³⁵ *Circus Maximus'a* 100 Numidya cinsi ayı ve bunların karşısına 100

²⁵ Beacham, 1999: 12.

²⁶ Söz konusu yasanın bahsi Plinius'un "*Naturalis Historia*" adlı eserinde de geçmektedir. Plin. *HN*. VIII. 24.

²⁷ Luoma, 1987: 8.

²⁸ Liv. *Per*. XLIV, 18.

²⁹ MÖ 95 yılında *consullük* görevini yürüten Scaevola'nın *aedilis curulislik* görevi MÖ 105-100 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Bkz. Broughton, 1951: 575.

³⁰ Söz konusu oyunlar, Scaevola'yı "*dünyanın en mütevazı adamı*" ifadesiyle aktaran eden Cicero tarafından da kaydedilmiştir. Cicero, *aedilis curulislik* makamındaki Lucius Crassus'un, mevkidaşı Scaevola ile birlikte dönemin en ihtısamlı oyunlarını düzenlediğini aktarmaktadır. Cic. *Off*. II. 57.

³¹ Roma *venatiolarının* en popüler yırtıcılarından birisi olan aslanların, Roma *arenalarına* ilk kez çıkarılışları hususunda Plinius ve Titus Livius farklı tarihler aktarmaktadır. Bu hayvanların *venatiolarına* ilk kez Marcus Fulvius Nobilior tarafından MÖ 186 yılında dâhil edildiğini aktaran Livius'tan farklı bir şekilde (Liv. *Per*. XXXIX, 22.) Plinius, aslanların Roma *venatiolarındaki* ilk etkinliği için Quintus Scaevola tarafından MÖ 104 yılında düzenlenen oyunlara işaret etmektedir. Plin. *HN*. VIII. 20.

³² Bkz. Broughton, 1952: 14.

³³ Plin. *HN*. VIII. 20.; Mackinnon 2006: 7.

³⁴ Sen. *Brev*. XIII. 6.; Mackinnon 2006: 7.; Toynbee 1973: 17.

³⁵ Bkz. Broughton, 1952: 179.

Etiyopyalı çıkarmıştır.³⁶ Marcus Scaurus'un *aedilis* olarak görev yaptığı MÖ 58 yılında³⁷ düzenlediği oyunlar, bir hipopotamusun Roma *arenalarında* ilk kez sergilenişini ifade etmektedir. Beş timsahla birlikte *arenaya* çıkarılan hipopotamusun kaçmasını engelleyebilmek amacıyla yapay bir su kanalı oluşturulmuştur.³⁸ Söz konusu organizasyonda 150 dişi leopardan oluşan bir sürü de sergilenmiştir.³⁹

Cumhuriyetin son yıllarını ifade eden dönemde Pompeius Magnus (MÖ 106-48) ve Iulius Caesar (MÖ 100-44) arasında gerçekleşen siyasi rekabet, Roma'nın o döneme kadarki vahşi hayvan tüketiminin doruk noktası olarak ele alınabilir. Söz konusu süreçte her iki lider de Roma halkının desteğini kazanabilmek amacıyla son derece yüksek maliyetler gerektiren oyunlar ve geçit törenleri düzenlemiştir. Bu doğrultuda Pompeius'un ikinci *consullüğünde* (MÖ 49 yılında) Venus Victrix Tapınağı'nın halka açılması onuruna düzenlediği oyunlar, Roma dünyasında daha önce görülmemiş bir trajediye sahne olmuştur. Roma halkının desteğini kazanabilmek için gerçekleştirilen bu gösterilerde ortaya konulan vahşet, Roma *arenalarında* Pompeius'un adına lanetler okunacak derecede tahammül edilemez boyutlara ulaşmıştır. *Arena* içinde demir bir çit duvarın⁴⁰ içine hapsedilen 20 Afrikalı fil, bunlara fırlatılmak üzere çok sayıda mızrakla konuşlandırılmış Gaetulialı⁴¹ savaşçıların karşısına çıkarılmıştır. Başlangıçta halkı büyük ölçüde heyecandıran bu mücadele, hayvanların birkaçının vahşice öldürülmesinin ardından geriye kalanların içine düştüğü çaresizlik ve kulakları tırmalayan iniltileriyle büyük bir trajediye dönüşmüştür. Yaşadıkları dehşetin etkisiyle kendileri için harcanan muazzam ölçekteki masrafı ve cömertliği dahi unutan Romalılar gözyaşlarına boğulmuş ve Pompeius'a lanetler haykırmışlardır.⁴² Söz konusu trajedi bir yana, Pompeius, siyasi kariyeri boyunca Romalıların desteğini kazanabilmek amacıyla vahşi hayvanları birer propaganda aracı olarak kullanmaktan geri durmamıştır.⁴³

Iulius Caesar'ın vahşi hayvan kullanımı Pompeius ile temelde aynı amaca yönelik olarak gerçekleştirilse de uygulamada Pompeius'un yaptığı hatalardan büyük oranda dersler çıkarılmıştır. Bu anlamda Caesar'ın, düzenlediği oyunlarda benimsediği vahşi hayvan kullanımı Pompeius'a kıyasla çok daha temkinli ve ılımlıdır. Söz konusu vahşi hayvan kullanımı olduğunda ise Caesar'ın organizasyonları Pompeius'un düzenlediklerinden geride kalır ölçüde değildir. Onun siyasi kariyerinde benimsediği stratejinin önemli bir kısmını, popüleritesini arttırmak ve seçilme ihtimalini garanti altına almak

³⁶ Plin. *HN*. VIII. 54.; Toynbee 1973: 94.

³⁷ Bkz. Broughton, 1952: 195.

³⁸ Plin. *HN*. VIII. 40.

³⁹ Plin. *HN*. VIII. 24.

⁴⁰ Gösteri sırasında fillerden birisinin, gözünün altı kısmına aldığı bir mızrak darbesinin ardından yere yığılmasıyla birlikte tüm fil sürüsü söz konusu demir çitlerin bir bölümüne akın etmiş ve büyük bir kargaşa yaratmıştır. Nitekim bu gösterilerden 6 yıl sonra filleri Roma *Circusu*'nda savaştıracak olan Caesar, böylesine bir paniğin tekrar yaşanmasını önlemek amacıyla mücadele alanını yapay bir su kanalıyla çevrelemiştir. Plin. *HN*. VIII. 7.

⁴¹ Gaetulia, Kuzey Afrika'da Mauretania ile Numidia'nın güneyinde yer alan ve batıya, Atlantik Okyanusu'na doğru uzanan bölgedir. Bunson 2002: 224.

⁴² Plin. *HN*. VIII. 7.; Dio Cass. XXXIX. 38.; Baker, 2000: 109 vd.

⁴³ Pompeius'un vahşi hayvanları propaganda aracı olarak kullanımına ilişkin bkz. Plin. *HN*. VIII. 20, 24, 28.

doğrultusunda hiçbir masraftan kaçınmaksızın düzenlediği şölen ve oyunları etkin bir şekilde kullanmak oluşturmuştur. Bu doğrultuda Capua kentinde 5000 *gladiatore* sahip olduğu meşhur *ludusu* kuran Caesar, böylelikle Roma'daki zengin politik rakiplerinin düzenlediği oyunlara gerek *gladiator* gerekse vahşi hayvan tedarik eden araçların çıkarlarına engel olmuş, oldukça yüksek maliyetler gerektiren oyunları için kendi kaynağını oluşturmuştur.⁴⁴

Roma Cumhuriyeti'ni büyük ölçüde yıpratın Caesar ve Pompeius arasındaki iç savaşın sonunda (MÖ 49-45), Pompeius'u ve taraftarlarını ortadan kaldırmayı başaran Caesar, dördü bir ay içerisinde olmak üzere birkaç günlük aralıklarla beş büyük zafer geçidi tertiplemiştir.⁴⁵ Bu süreç, Roma kentinde vahşi hayvanların da dâhil olduğu ihtişamlı geçit törenlerine, farklı alanlarda gerçekleştirilen çok sayıda gösteriye⁴⁶ ve yine vahşi hayvanların savaştırıldığı *arena* oyunlarına sahne olmuştur.⁴⁷ Vahşi hayvan dövüşleri aralıksız beş gün boyunca devam etmiştir. Roma halkının Pompeius'un organize ettiği oyunlarda ortaya konulan fil katliamına verdiği tepkiden önemli bir ders çıkaran Caesar, filleri katledilmeleri için uzman savaşçıların önüne atmak yerine, bunları *arenada* savaşacak iki gruba birer askeri kuvvet mahiyetinde dâhil etmiş ve savaş alanlarının heyecanını Roma *arenasına* taşımıştır.⁴⁸ Öte yandan Plinius, Caesar'ın *dictator*lük döneminde⁴⁹ 400 aslanın Roma *arenasında* boy gösterdiğinden bahsetmektedir.⁵⁰ Bununla birlikte Caesar'ın, MÖ 45 yılında düzenlediği oyunlarda, Thesalia'nın (*Hellas*) boğa öldürme yöntemi, *arenaya* çıkarılan boğalar üzerinde gösterilmek suretiyle Romalılara tanıtılmıştır.⁵¹ Caesar'ın, *dictator*lük yıllarında *Circus Maximus*'ta⁵² sergilediği bir diğer egzotik hayvan zürafadır. Bu olay, zürafaların Roma kentine ilk ayak basışını ifade etmektedir. Bu ilk temasın ardından Romalılar, zürafaları "*vahşi koyun*" ismiyle tanımlamıştır.⁵³

İmparatorluk Dönemi Venatioları

Roma *venatiolarındaki* vahşi hayvan tüketimi İmparatorluk Dönemi'nde zirveye ulaşmıştır. Bu dönemde sayıları yüzlere ve hatta binlere dayanan aslan, leopar, boğa, fil, kaplan, sırtlan, gergedan, maymun, timsah, ceylan ve devekuşu gibi egzotik hayvanlar, imparatorlar ve Romalı aristokratlar tarafından Roma oyunlarında sergilenmiş ve katledilmiştir.⁵⁴ İmparatorluk

⁴⁴ Bomgardner, 2000: 23. Caesar'ın MÖ 44 yılında suikasta uğramasıyla birlikte bu geniş çaplı organizasyon, evlatlık oğlu ve varisi Octavianus'a (MÖ 27-MS 14) miras kalmıştır. Capua merkezli bu organizasyon Roma imparatorlarının mülkiyetinde kalmış ve sonraki imparatorlara miras kalmaya devam etmiştir. Bomgardner, 2000: 23.

⁴⁵ Suet. *Iul.* XXXVII.

⁴⁶ Roma'nın kentinin farklı kısımlarında farklı dillerde tiyatro oyunları, *Circus*'taki at arabası yarışları, spor müsabakaları ve bir deniz muharebesinin canlandırılması bu oyunlara örnek olarak gösterilebilir. Suet. *Iul.* XXXIX.

⁴⁷ Dio Cass. XLIII. 23.

⁴⁸ Suet. *Iul.* XXXIX.

⁴⁹ MÖ 49, 48, 46, 45 ve 44 yılları.

⁵⁰ Plin. *HN.* VIII. 20.

⁵¹ Plin. *HN.* VIII. 70.

⁵² *Circus Maximus*: Roma'da Aventinus ve Palatinus tepeleri arasındaki vadide yer alan yarış stadyumu ve büyük ölçekli gösteri alanıdır. Roma'nın ilk ve en büyük stadyumu olarak nitelendirilmektedir. Bunson, 2002: 119.

⁵³ Plin. *HN.* VIII. 27., Dio Cass. XLIII. 23.

⁵⁴ MacKinnon, 2006: 6.

Dönemi'nde Roma *arenalarında* boy gösteren hayvan çeşitliliği ve miktarındaki artış imparatorluğun Akdeniz Havzası'ndaki genişlemesinin doğrudan bir sonucudur. Bu doğrultuda doğu Akdeniz, Roma *venatiolarında* boy göstermek üzere aslanlar, kaplanlar ve su aygırları, kuzey Afrika ise filler, gergedanlar, leoparlar, vaşaklar, zürafalar, maymunlar, develer, antiloplar, atlar, yabani eşekler, timsahlar ve devekuşları temin eden coğrafyalar olarak ön plana çıkmıştır. Boğalar Hellas coğrafyasından, ayılar, bizonlar ve yaban öküzleri kuzey Avrupa'dan temin edilmiştir. İtalya Yarımadası ise kurt, geyik, keçi ve yaban domuzu gibi kendisine özgü hayvanları Roma *venatioları* için tedarik etmiştir.⁵⁵

Suetonius, düzenlediği oyunların sıklığı, çeşitliliği ve ihtişamı açısından Octavianus'un tüm seleflerini gölgede bıraktığını aktarmaktadır. İktidarı boyunca Roma'da kendi adına dört kez oyunlar finanse eden Octavianus, hali hazırda Roma'da bulunmayan ya da ekonomik zorluklar yaşayan *magistratuslar* adına birbirinden bağımsız 33 oyun düzenlemiştir.⁵⁶ Bu oyunların mekânları yalnızca *forum* ve *amfiteyatrolar* ile sınırlı kalmamış, *Circus Maximus* ve *Saepta* da yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Oyunlar kapsamında vahşi hayvanlara karşı gerçekleştirilen mücadeleler büyük bir ilgi uyandırmış, bu hayvanları öldürmeyi başaran ve aralarında en üst tabakadan genç adamların da bulunduğu savaşılar, *Circus Maximus'ta* düzenlenen geçit törenlerinde arabacılar⁵⁷ ve atletlerle birlikte halkın huzurunda sergilenmiştir.⁵⁸ MÖ 11 yılının 7 Mayıs gününde, Marcellus Tiyatrosu'nun halka arz edilişi onuruna, Roma'da bir kafesin içinde ehlileştirilmiş bir kaplan sergileten⁵⁹ Octavianus bu hususta ilk teşkil etmiştir.⁶⁰ MÖ 2 yılında Augustus

⁵⁵ Connolly, 2003: 112. Kuzey Avrupa'nın Roma *venatiolarına* ayı tedarik eden bir bölge olarak ön plana çıkışının izleri bölgedeki Roma mozaikleri üzerinde yansıma bulmuştur. Romalı bir aristokrat tarafından Divodurum (Metz) ile Augusta Treverorum (Trier) arasındaki yol üzerinde inşa edilmiş olan Villa Nennig'e ait atriumun zeminini süsleyen ve MS III. yüzyıla tarihlendirilen zemin mozaiki bu hususta önemli bir örnektir. Roma uygarlığının Alplerin kuzeyinde miras bıraktığı en önemli eserlerden birisi olarak dikkate alınan ve geneli itibarıyla müzisyenlere, av sahnelerine ve *gladiator* dövüşlerine (*Munus Gladiatorum*) yer veren mozaik, vahşi hayvan katliamlarına ilişkin önemli detaylar aktarmaktadır. (Bkz. Görsel 4, 5, 6) Alplerin kuzeyindeki Roma topraklarında gün ışığına çıkarılmış bir diğer mozaik, Mogontiacum (Mainz) ve Augusta Treverorum arasında bir ikmal merkezi görevi görmesi amacıyla kurulmuş olan Cruciniacum yerleşiminde inşa edilmiş devasa Roma villasının zemininde gün ışığına çıkarılmıştır. MS III. yüzyıla tarihlendirilen *Gladiator* Mozaiki, hali hazırda Bad Kreuznach'ta yer alan Römerhalle Müzesi'nde sergilenmektedir. On üç ayrı bölümden oluşan mozaikin teması *gladiator* dövüşleri, *venatorların* vahşi hayvanlara karşı gerçekleştirdiği mücadeleler ve hayvan dövüşleridir. (Bkz. Görsel 7, 8, 9)

⁵⁶ Bu durum Octavianus iktidarında vahşi hayvan tüketimine sahne olan oyunların yegâne finansörünün Octavianus olduğu anlamına gelmemektedir. Örneğin MÖ 20 yılında Romalı üst düzey yetkililer, Octavianus'un doğum günü onuruna *Circus'ta* oyunlar organize etmiş, bu oyunlarda çok sayıda vahşi hayvan katledilmiştir. Dio Cass. LIV. 8. Benzer örnekler MÖ 18, bkz. Dio Cass. LIV. 26., MÖ 11 bkz. Dio Cass. LIV. 34. ve MS 12 bkz. Dio Cass. LVI. 27. yıllarında da gerçekleşmiştir.

⁵⁷ 4 at tarafından çekilen arabaları kullanan operatörler.

⁵⁸ Suet. *Aug.* 43.

⁵⁹ 4. Roma İmparatoru Claudius, benzer bir girişimi 4 kaplanla gerçekleştirmiştir. Plin. *HN.* VIII. 25.

⁶⁰ Plin. *HN.* VIII. 25.

Forumu'nda inşaatı tamamlanan Mars Ultor Tapınağı'nın açılışı onuruna düzenlenen oyunlarda 260 aslan ve 36 timsah katledilmiştir.⁶¹

İmparator Caligula'nın (MS 37-41) MS 39 yılında kızı Drusilla'nın doğum günü onuruna düzenlediği oyunlarda 500 ayı katledilmiştir.⁶² Öte yandan acımasızlığı ve dehşete düşüren cezaları ile ön plana çıkan Caligula iktidarı, vahşi hayvanların insan etiyle beslenmesine sahne olmuştur. *Gladiator* dövüşleri kapsamında tedarik edilen vahşi hayvanlar için gerekli büyükbaş sürüsü pahalıya mâl olduğunda, Caligula suçluların hayvanlara yem olarak atılmasını emretmiştir.⁶³ Yine Caligula iktidarında panterler, *Circus*'ta sabahın erken saatlerinde başlayarak akşam saatlerine kadar devam eden araba yarışları arasındaki aralıklarda, halkın heyecanını ve ilgisini canlı tutmak amacıyla alana çıkarılmış ve tahrik edilmiştir.⁶⁴ Söz konusu yöntem İmparator Claudius (MS 41-54) tarafından Vatikan *Circusu*'nda düzenlenen oyunlarda da benimsenmiş, her beş yarışın sonunda yarış alanına çıkarılan vahşi hayvanlar, tıpkı modern spor müsabakalarının devre aralarında seyircilere sunulan şovlar gibi, birer mola gösterisi işlevi görmüştür.⁶⁵ İmparator Nero (MS 54-68) iktidarında develer, *Circus*'ta düzenlenen yarışlarda atlara alternatif olarak arabalara koşulmuştur. Günler süren oyunlarda izleyicilere hediye olarak farklı türlerde binlerce kuş verilmiş, kalabalığa altın, gümüş, değerli taş, kıyafet, köle, gemi ve evlerin yanı sıra evcilleştirilmiş vahşi hayvanların da bulunduğu değerli hediyeleri ifade eden kuponlar dağıtılmıştır.⁶⁶

İmparator Titus'un (MS 79-81) görkemli Roma *amfiteyatrosu* Colosseum'un (*Amphitheatrum Flavium*) açılışına ithafen düzenlediği 100 gün süren *gladiator* oyunlarında, farklı türlere mensup 5000 vahşi hayvan katledilmiştir.⁶⁷ Bu noktada antik dünyanın en görkemli mimari yapılarından birisi olarak dikkate alınan Colosseum'un Roma *venatioları* için ifade ettiği önemi vurgulamak önem arz etmektedir. İmparator Vespasianus (MS 69-79) iktidarında inşasına başlanan ve Titus iktidarında, MS 80 yılında hizmete sunulan *amfiteyatrosu*, 45.000/55.000 kişilik kapasitesiyle açılışından itibaren Roma *venatioları* için son derece önemli bir sahne işlevi görmüştür. Bu dev yapı içerisinde gerçekleştirilen oyunlara ya da Roma halkını eğlendirebilmek ve ortaya konulan gösterileri her açıdan geliştirebilmek adına gerçekleştirilen ustalıklı tasarlanmış uygulamalara ilişkin anlatılanlar abartıdan büyük oranda uzaktır. *Venatiolar*, ilk kez İmparator Titus iktidarında düzenlenen temsili deniz savaşları⁶⁸ ile birlikte Colosseum'da düzenlenen en sıra dışı

⁶¹ Dio Cass. LV. 10.

⁶² Dio Cass. LIX. 13.

⁶³ Suet. *Calig.* 27.

⁶⁴ Suet. *Calig.* 18.

⁶⁵ Suet. *Claud.* 21.

⁶⁶ Suet. *Ner.* 11.

⁶⁷ Suet. *Tit.* 7.; Dio Cassius, İmparator Titus'un, iktidarı sırasında ihtişamlı oyunlar düzenlediğini, bu oyunlarda turnalar arasında bir savaş düzenlediğini, 4 filin birbirine karşı dövüştürüldüğünü, evcil ya da vahşi toplamda 9000 hayvanın katledildiğini, bu hususta kadın savaşçıların da görevlendirildiğini aktarmaktadır. Dio Cass. LXVI. 25.

⁶⁸ Suetonius, söz konusu deniz savaşlarının Colosseum'da düzenlenmediğini, bu mücadelelerin Naumachia adlı yapay gölde organize edildiğini aktarmaktadır. Bkz. Suet. *Tit.* 7. Buna karşın Dio Cassius, Colosseum'un yapay deniz savaşlarına sahne olduğunu doğrulamaktadır. Bkz. Dio Cass. LXVI. 25. Deniz savaşlarını gerçekleştirilmesi için hayati önem taşıyan tahliye

gösteriler olarak dikkate alınmaktadır. Nitekim her iki gösteri türü de son derece karmaşık mimari uygulamaları gerektirmiştir. Söz konusu *venatiolar* olduğunda, Colosseum içerisinde sıra dışı bir ustalıkla organize edilen hayvan kafesleri, çok sayıda vahşi hayvanın tek seferde ve sorunsuz bir şekilde gösteri ya da mücadele alanına çıkarılabildiğini mümkün kılmıştır.⁶⁹

Vahşi hayvanların Roma halkının karşına sorunsuz bir şekilde çıkarılmaları kadar önem arz eden bir diğer husus, halihazırda ortaya konulduğu üzere bu hayvanların neden olabileceği tehlikeler karşısında izleyicileri korumak ve seyir zevkini daima üst düzeyde tutmak olmuştur. Bu bağlamda Colosseum, mimari yapısı çerçevesinde izleyicileri *arena* kumları üzerinde gerçekleşen *gladiator* dövüşleri ve *venatioların* oluşturabileceği tehlikelerden koruyacak savunma sistemleriyle donatılmıştır. Söz konusu sistemler, bilhassa *venatiolar* içerisinde son derece yaygın bir şekilde boy gösteren aslan, leopar, panter ve kaplan gibi iri cüsseli kedi türleri karşısında geliştirilmiştir.⁷⁰

Kedi türleri içerisinde bilhassa leoparların, doğal ortamlarındaki ağaçlara son derece hızlı bir şekilde tırmanabilecek çevikliğe sahip oldukları bilinmektedir. Nitekim bu çeviklik, Colosseum'da hayvanların seyircilere zarar vermesini ya da *arenadan* kaçmasını engelleyecek önlemler almayı mecbur kılmıştır. Dahası tiyatronun geometrik yapısı çerçevesinde, *arenanın* kumlarını çevreleyen ve zeminden yüksekliği 3.6 m.'yi bulan *arena* duvarı, gösterilere en yakın bölüm olan ve *arena* duvarının hemen üzerinde yer alan "Podium"daki az sayıda izleyici dışında "Cavea"da bulunan izleyicilerin gösteriyi belirli aralıklarla kaçırmalarına neden olmuştur. Söz konusu aralıklar, *gladiatorların*, *venatorların* ya da vahşi hayvanların *arena* duvarının yanına çekilmesiyle oluşmuş, bu duvar Colosseum'daki seyirci alanının büyük çoğunluğunu oluşturan *caveadaki* izleyiciler için bir tür "kör nokta"⁷¹ meydana getirmiştir.⁷²

giderleri İmparator Domitianus iktidarında tesis edilmiştir. Çevresindeki su bolluğu, Colosseum'un deniz savaşları için gerekli suyla doldurulmasını, mimari açıdan zorlu bir süreç olmakla birlikte mümkün kılmıştır. Giderler belirli aralıklarla tıkanmış, bu durum tiyatronun zemini kaplayan ahşabın kayda değer ölçekte çürümmesine neden olmuştur. Naumachia ismiyle anılan bu yapay deniz savaşlarının antik kayıtlara yansıyan son örneği MS 248 yılında gerçekleşmiştir. Bunson, 2002: 137.

⁶⁹ Bunson, 2002: 136-137.

⁷⁰ Bomgardner, 2000: 20. Günümüzde Tunus topraklarında yer alan Hadrumetum yakınlarındaki bir villada 1966 yılında gün ışığına çıkarılmış olan Magerius Mozaïği, kedi türlerinin Roma *venatiolarındaki* popüleritesini kanıtlar nitelikte betimlemelere yer vermektedir. MS 250 yıllarına tarihlendirilen mozaik, egzotik hayvanların *venatorlar* tarafından katledildiği sahneleri betimlemektedir. Dunbabin, 1978: Pl. XXII, 53. Mozaik üzerinde dört leoparı öldürmekte olan dört *venator*dan her birinin altına isimleri yazılmıştır. Daha da ilginç olanı ise *venatorlar* tarafından öldürülen leoparlara da isimler verilmiş olmasıdır. Bunlar "Victor", "Romanus", "Luksurius" ve "Crispinus"tur. (Bkz. Görsel 10.)

⁷¹ Antik dönem üzerine uzmanlaşmış bir bilim insanı olmakla birlikte, İngiltere'nin Manchester şehrinde kurulmuş olan "Bellevue Zoological Gardens" için müdürlük görevini de yürütmüş olan George Jennison, söz konusu kör noktanın oluşumuna ilişkin oldukça makul bir düşünce ileri sürmüştür. Ona göre, *venatio* sırasında kalabalığın yüksek gürültüsü altında *arenanın* yakıcı kumları üzerine çıkan vahşi bir hayvan, içgüdüsel olarak *podiumun* alt kısmında bulunan *arena* duvarının sağladığı gölgeye çekilecek, bu duvarın dibinde korku ve şaşkınlık içerisinde kendisini savunacaktır. Jennison, 1937: 158-161.; Bomgardner, 2000: 20.

⁷² Bomgardner, 2000: 20.

Öte yandan Colosseum'un *arena* zemininde gerçekleştirilen birtakım önlemler, son derece tehlikeli hayvanların katledildiği bu gösterilerin güvenliğini temin etmekle kalmamış, Colosseum'daki tüm Romalıların seyir zevkini de güvence altına almıştır. Öncelikle zemine, tüm *arenayı* çevreleyecek şekilde devasa kazıklar çakılmış ve bunların arasına sağlam ağlardan oluşan bir bariyer çekilmiştir. İzleyiciler için birinci savunma hattı teşkil eden bu ağ duvarı, diğer bir yandan da hayvanları kör noktalardan uzak tutmuştur. Ağ duvarının arka kısmında yer alan mermerle kaplı geniş koridorda sürekli olarak devriye gezen görevliler, mücadele için gönülsüz davranan hayvanları *arenanın* merkezine yönlendirmişlerdir. Söz konusu koridorun arka kısmında yer alan *arena* duvarı ise cilalı mermer levhalarla kaplanmıştır. Bu levhalar tiyatroya ihtişam katan dekorasyon unsurları olmakla kalmamış, duvarın önündeki tüm güvenlik önlemlerine rağmen buraya ulaşmayı başaran hayvanlar için tırmanması olanaksız bir engel teşkil etmiştir.⁷³

Colosseum, Roma'da gerçekleştirilen *venatiolar* için benzersiz bir tesis işlevi üstlenmiş olsa da Roma kentinin diğer gösteri yapıları bu devasa tiyatroyla birlikte *venatiolar* ev sahipliği yapmaya devam etmiştir. Örneğin, Colosseum'un açılışından bir yıl sonra, İmparator Domitianus (MS 81-96) tarafından *Circus Maximus*'ta, gece saatlerinde düzenlenen oyunlar kapsamında, meşale ışığı altında *venatiolar* organize edilmiştir.⁷⁴ Öte yandan Domitianus iktidarında MS 95 yılında gerçekleşen bir idam cezası, oyunlar çerçevesinde vahşi hayvanlarla kimlerin savaşacağı konusunda mutlak bir sınırlama uygulandığını ortaya koymaktadır. Glabrio adındaki Romalı aristokrat, bir *gladiator* olarak *arenada* vahşi hayvanlara karşı savaştığı gerekçesiyle⁷⁵ bizzat Domitianus tarafından idamla cezalandırılmıştır.⁷⁶

İmparator Traianus (MS 98-117), İkinci Dacia Seferi sonrasında 123 gün sürecek olan oyunlar düzenlemiştir. MS 108-109 yıllarında gerçekleşen bu oyunlarda evcil ya da vahşi toplamda 11.000 hayvan katledilmiştir.⁷⁷ İmparator Hadrianus'un (MS 117-138), MS 119 yılında doğum günü onuruna düzenlediği oyunlarda tek bir seferde 100 erkek ve 100 dişi aslan *arenada* katledilmiştir.⁷⁸ *Historia Augusta*, İmparator Antoninus Pius'un (MS 138-161), iktidarında düzenlediği oyunlarda fillerin, corocottaların⁷⁹, kaplanların, gergedanların, timsahların ve hippopotamların boy gösterdiğini, tek bir gösteride beyaz kaplanlarla birlikte 100 kadar aslanın halkın beğenisine sunulduğunu aktarmaktadır.⁸⁰ İmparatorların vahşi hayvan mücadelelerine

⁷³ Bomgardner, 2000: 21.

⁷⁴ Suet. *Dom.* 4.

⁷⁵ Benzer bir yargılama MS 217 yılında gerçekleşmiştir. Söz konusu tarihte İmparator Caracalla'nın ardından iktidara gelen Macrinus, Caracalla döneminde, Latium bölgesinde yer alan Tusculum kentinde çok sayıda vahşi hayvana karşı dövüşerek bunları öldüren ve bunların akabinde bizzat Caracalla tarafından onurlandırılan Lucius Priscilianus'u yargılamıştır. Senatus'un idam yönündeki ısrarına rağmen İmparator Macrinus, Priscilianus'u İtalya yakınlarındaki bir adada hapsederek cezalandırmıştır. Dio Cass. LXXIX. 21.

⁷⁶ Dio Cass. LXVII. 14.

⁷⁷ Dio Cass. LXVIII. 15.

⁷⁸ Dio Cass. LXIX. 8.

⁷⁹ Söz konusu hayvan Strabon'un eserinde yer bulmuş, yazar bu bilgiyi Artemidoros'a atfen aktarmıştır. Artemidoros tarafından köpekle kurdun bir karışımı olarak tanımlanan bu hayvan "*Crocuttas*" ismiyle aktarılmıştır. Strab. XVI. 4. 16.

⁸⁰ SHA. *Ant. Pius* X.

olan ilgileri söz konusu olduğunda, Commodus (MS 176-192) diğer tüm Roma imparatorlarını gölgede bırakmaktadır. Hayatının büyük bir kısmını hırçın atları ehlileştirmeye, *gladiator* dövüşlerine ve vahşi hayvan mücadelelerine adayan imparator, halka açık oyunlarda pek çok kez *gladiator*ler ve vahşi hayvanlar öldürmüştür.⁸¹ Birbirini izleyen iki gün içerisinde beş hipopotamusla birlikte iki fili, bunların haricinde çok sayıda gergedanı ve hatta bir zürafayı bizzat kendi elleriyle öldürmüştür.⁸²

MÖ 202 yılında, iktidara gelişinin onuncu yıl dönümünü, Parth Seferi'nden dönüşünü ve kazandığı zaferleri kutlamak için Roma'da son derece ihtişamlı şöenler düzenleyen Septimius Severus (MS 193-211), tüm bu süreçte 200.000.000 *Sestertius* (50.000.000 *Denarius*) harcamıştır. Bu miktar, Dio Cassius'a göre bir Roma imparatorunun o güne kadar halk için tek seferde harcadığı en yüksek tutarı ifade etmektedir.⁸³ Nitekim bu para, şöenlerde boy gösteren vahşi hayvan miktarını ve çeşitliliğini doğrudan etkilemiştir. Kanlı oyunlarda 60 yaban domuzu aynı anda serbest bırakılarak *gladiator*lerle savaştırılmıştır. Bunun ardından Colosseum'un ortasında 400 kadar vahşi hayvanı bir arada tutabilecek, gemiyi andıran bir platform inşa edilmiştir. Platformun kapılarının kaldırılmasıyla birlikte ayılardan, aslanlardan, panterlerden, devekuşlarından, yabani eşeklerden ve bizonlardan oluşan devasa sürü *arenanın* dört bir tarafına koşuşturmaya başlamış ve tüm hayvanlar muazzam bir kargaşa içinde katledilmiştir. Oyunlar kapsamında katledilen vahşi hayvanlar içerisinde bir fil ve corocotta da yer almıştır.⁸⁴

Büyük İskender'e olan hayranlığıyla bilinen İmparator Caracalla (MS 198-217), sermayesinin büyük kısmını askerler ve atlarla birlikte vahşi hayvanlara harcamıştır. Romalılar için egzotik anlam ifade eden hayvanlar satın alan imparator, MS 212 yılında bizzat kendi elleriyle tek seferde 100 yaban domuzu öldürmüştür.⁸⁵ MS 213 yılında Roma'yı bir daha dönmemek üzere terk eden İmparator, MS 214-215 kışını geçirdiği Nicomedia'da (İzmit) *gladiator* olarak dövüşlere katılmış ve çok sayıda vahşi hayvan öldürmüştür.⁸⁶ İmparator Elagabalus'un (MS 218-222), MS 219 yılında Cornelia Paula ile gerçekleştirdiği evlilik onuruna Roma'da düzenlenen oyunlarda, bir fil ve 51 kaplanın⁸⁷ da içinde bulunduğu çok sayıda vahşi hayvan katledilmiştir.⁸⁸

Roma'nın bininci kuruluş yıl dönümü onuruna, İmparator I. Philippus (MS 244-249) iktidarında, MS 248 yılında düzenlenen ihtişamlı oyunlar (*ludi saeculares*), III. yüzyılda Roma'da ortaya konulan vahşi hayvan sergisinin ve

⁸¹ SHA. *Comm.* XII.

⁸² Dio Cass. LXXIII. 10.

⁸³ Dio Cass. LXXVII. 1.

⁸⁴ Corocotta'yı bir Hindistan türü olarak tanımlayan Dio Cassius (MS 155-235), bu hayvanın Roma'da ilk kez Septimius Severus'un finanse ettiği oyunlarda sergilendiğini aktarmaktadır. Dio Cass. LXXVII. 1. Ancak Dio Cassius'dan farklı bir şekilde *Historia Augusta*, İmparator Antoninus Pius iktidarında düzenlenen oyunlarda fillerin, kaplanların, gergedanların, timsahların ve hippopotamların yanı sıra corocottaların da yer bulduğunu aktarmaktadır. SHA. *Ant. Pius* X.

⁸⁵ Dio Cass. LXXVIII. 10.

⁸⁶ Dio Cass. LXXVIII. 17.

⁸⁷ Bu rakam Roma'da o güne kadar tek seferde öldürülen en yüksek kaplan sayısıdır. Dio Cass. LXXX. 9.

⁸⁸ Dio Cass. LXXX. 9.

katliamının en önemli örneklerinden birisini ifade etmektedir. 32 fil, 10 geyik, 10 kaplan, 50 evcil aslan, 30 evcil leopar, 10 sırtlan, altı hipopotamus, bir gergedan, 10 vahşi aslan, 10 zürafa, 20 vahşi eşek, 40 vahşi at ve daha pek çok hayvan, İmparator Philippus tarafından *Circus Maximus*'ta düzenlenen söz konusu oyunlarda sergilenmiş, yarışlara dâhil edilmiş ya da katledilmiştir. Hayvanların öldürülmesi işi o tarihte Roma'da hazır bulunan ve sayıları bini bulan *gladiator*lere verilmiştir.⁸⁹

Roma'nın vahşi hayvan tüketimine sahne olan bir sonraki olay, İmparator Aurelianus'un (MS 270-275), imparatorluğun doğusunda ve Gallia'da kazandığı önemli zaferlerin ardından, MÖ 273 yılında Roma'da düzenlediği geçit töreni ve oyunlar olmuştur. Geçit töreninde, barbar kabilelerden ele geçirilen esirlerin ve 1600 kadar Romalı *gladiator*ün yanı sıra 20 fil, Libya ve Filistin bölgesine özgü çeşitlilikte 200 vahşi hayvan, dört kaplan, zürafalar ve geyikler de boy göstermiştir.⁹⁰ Geçit törenini takip eden günlerde *gladiator* dövüşlerinin, bir deniz muharebesi canlandırmasının, tiyatro oyunlarının ve *Circus Maximus*'taki yarışların yanı sıra *venatiolar* organize edilmiştir.⁹¹

İmparator Probus'un (MS 276-282), Germen kabilelerine karşı kazandığı zaferin onuruna Roma'da MS 281 yılında düzenlediği gösteriler, Roma İmparatorluğu'nda III. yüzyıl boyunca gerçekleştirilmiş vahşi hayvan tüketiminin zirvesini ifade etmektedir. Gösteriler kapsamında Roma'da daha önce hiç gerçekleştirilmemiş bir uygulama benimsenmiştir. Bu doğrultuda *Circus Maximus*, askerler tarafından köklerinden sökülerek buraya getirilen ağaçlarla bir orman havasına büründürülmüştür. Bunun ardından *Circus*'un tüm geçitlerinden içeriye 1000 deve kuşu, 1000 erkek geyik ve 1000 yaban domuzunun yanı sıra, dağ keçisi ve yaban koyunu gibi otçul hayvanlar salınmıştır. Bunun ardından Romalı yurttaşların *Circus*'un içine girmesine ve yakalayabildikleri hayvanlara sahip olmalarına izin verilmiştir. Gösterilerin bir diğer gününde, 100 yeleli aslan Colosseum'a getirilmiş, tüm bunlar muhafaza edildikleri oyukların kapılarının açılması ve *arenaya* ayak basmalarıyla birlikte hızlı bir şekilde katledilmiştir. Saldırmaya gönüllü olmayan hayvanlar ise oklanarak öldürülmüştür. Bu nedenle gösteri kayda değer bir seyir zevki yaratmamıştır. Söz konusu gösterinin ardından Libya cinsi 100 leopar, akabinde Suriye cinsi 100 leopar ve nihayetinde 100 dişi aslanla birlikte 300 ayı *arenaya* çıkarılmıştır. Sonuç itibarıyla tüm bu gösteriler, niteliklerinden ziyade nicelikleriyle ön plana çıkmıştır.⁹²

Severus Alexander'in (MS 222-235) MS 235 yılında uğradığı suikast ile Diocletianus'un MS 284 yılında tahta çıkışı arasındaki süreçte kendisini imparator ilan eden 26 askerden birisi olan Probus'un düzenlendiği *venatiolar*, filolojik eserlerin Roma uygarlığındaki vahşi hayvan tüketimi hakkında detaylı bilgiler aktardığı son olaydır. Bununla birlikte söz konusu olay Romalıların son vahşi hayvan katliamı anlamına gelmemektedir. Quintus Aurelius

⁸⁹ SHA. *Gordiani Tres*. XXXIII.; Toynbee 1973, 16.

⁹⁰ SHA. *Aurel*. XXXIII.

⁹¹ SHA. *Aurel*. XXXIV.

⁹² SHA. *Prob*. XIX.

Symmachus'un⁹³ imparatorluğun dört bir tarafındaki Romalı aristokratlara gönderdiği mektuplar, Roma oyunlarındaki vahşi hayvan katliamının MS IV. yüzyılın son dönemlerinde de sürdüğünü mutlak şekilde ortaya koymaktadır. *Quaestor* ve *praetor*ların, göreve gelmeleri onuruna oyunlar düzenlemesinin bir beklentinin ötesinde bir mecburiyete dönüştüğü ve bu oyunların Romalı aristokratlar için aile isimlerinin reklamını yapma fırsatını ifade ettiği söz konusu süreçte, Symmachus'un oğlu Q. Fabius, *quaestor* makamına gelişi onuruna MS 393 yılında gösterişli oyunlar düzenlemiştir. Bu oyunları gölgede bırakmayı amaçlayan Symmachus, imparatorluğun dört bir tarafındaki dostlarına MS 401 yılında oğlu Fabius'un bu kez *praetorluk* makamına gelişi onuruna düzenleyeceği oyunlarda boy göstermeleri için vahşi hayvanlar talep ettiği mektuplar göndermiştir.⁹⁴ Bu bağlamda Symmachus, Colosseum'daki oyunlarda avlanmak üzere Adriyatik Denizi üzerinden aylar göndermeleri için Dalmaçya'daki arkadaşlarına mektuplar yazmıştır.⁹⁵ Bir diğer mektup arkadaşı Romalı komutan Stilicho, Colosseum'da avlanmak üzere Roma'ya leoparlar göndermiştir.⁹⁶

Venatioların İmparatorluk Ekonomisi Üzerine Etkileri

Akdeniz Havzası'nda tesis ettiği egemenlik ve geride bıraktığı kültürel miras göz önüne alındığında antik çağın süper gücü olarak tanımlanabilecek olan Roma İmparatorluğu'nun, bünyesindeki farklı coğrafyalarda finanse ettiği *venatioları*, bu imparatorluğun sahip olduğu gücü anlayabilmek noktasında geçerli bir ölçüt olarak ele almak mümkündür. Bu bağlamda *venatiolar*, Romalıların Akdeniz dünyasındaki yükseliş ve çöküşüne ekonomik açıdan önemli ölçüde ışık tutmaktadır. Uzak coğrafyalara ait doğal habitatlarda yaşayan egzotik hayvanların yoğun tüketimine sahne olan ve dolayısıyla muazzam ölçekte maliyetleri beraberinde getiren *venatiolar*, Romalıların Akdeniz dünyasındaki yükselişini ifade eden MS I. yüzyılda ve II. yüzyılın ilk yarısında, nitelik ve nicelik açısından birer ihtişam göstergesi teşkil etmiştir. Nitekim bu ihtişam, MS II. yüzyılın ikinci yarısından itibaren imparatorluğun bilhassa ekonomisinde hissedilen büyük krize rağmen varlığını sürdürmüştür. İmparator Commodus'un *venatiolar* olan tutkusu, Septimius Severus'un *venatioların* da dâhil olduğu şöenlere harcadığı 200.000.000 *Sestertius* ve Probus'un *Circus Maximus*'ta halka sunduğu "*cômeri*" hediyeler bu durumun mutlak kanıtlarıdır. Roma imparatorlarının bu müsrif tutumu, *venatiolar* imparatorluğun büyük bir ekonomik çöküntü içerisinde bulunduğu yıllarda dahi ne denli büyük bir önem atfedildiğini ortaya koymaktadır. Nitekim aynı tutum söz konusu çöküntüyü hızlandıran temel nedenlerden birisidir.

Roma İmparatorluğu'nun ekonomisinde I. yüzyıl boyunca devam eden istikrar, büyük oranda ilk imparator Octavianus'un başarısıdır. Altın ile gümüşü oranlı olarak kullanan sisteme dayalı yeni bir para politikası ortaya koyan Augustus'un bu sisteminde "*Sestertius*" asıl para olarak belirlenmiştir. Octavianus ile başlayan para sistemi, Roma'nın sonraki iki yüzyıllık

⁹³ MS 384-385 yıllarında Roma kenti *prefecti* olarak hizmet etmiş, MS 391 yılında *consullük* görevini yürütmüş ve Roma aristokrasisinin Hristiyanlığa kaydığı süreçte Roma'nın geleneksel pagan inançlarını savunmuş devlet adamı ve hatiptir.

⁹⁴ Salzman, 2011: xliii.

⁹⁵ Salzman, 2011: xliii.

⁹⁶ Salzman, 2011: xliii.

sürecindeki ekonomik sistemin de temelini oluşturmuştur. Onun başarılı uygulamaları sayesinde MS I. yüzyıldaki ardıları da ekonomik krizler karşısında benzer önlemleri almışlardır. Roma İmparatorluğu'nun I. yüzyıldaki ekonomik istikrarından sonra, Marcus Aurelius (MS 161-180) döneminde yaşanan barbar istilaları ya da nüfusun büyük çoğunluğunun ölümüyle sonuçlanan salgın gibi sorunlar bu istikrarın bozulmasına neden olmuştur. Commodus, Pertinax (MS 192-193), Didius Iulianus (MS 193) ve Clodius Albinus (MS 150-197) dönemlerinde özellikle gümüşün fiyatının düşmesi karşısında alınan önlemler yeterli olmamış, Roma'nın ekonomik anlamdaki çöküşü devam etmiştir. Septimius Severus (MS 193-211) yönetimi sırasında piyasadaki sıcak para nedeniyle imparatorluk bir süreliğine rahat nefes alsada MS III. yüzyıl tam bir ekonomik kriz dönemi olmuştur.⁹⁷

İmparatorluğun içine düştüğü ekonomik buhran, imparatorları gösteri ve eğlence dünyasında birtakım önlemler almaya mecbur bırakmıştır. Bu hususta Marcus Aurelius, oğlu Commodus ile birlikte MS 177 yılında Roma *Senatusu*'nun "*Senatus Consultum de Pretiis Gladiatorum Minuendis*" adlı yasayı ilan etmesini sağlamıştır. Söz konusu yasa, sorumluluğu ve daha da önemlisi maliyeti çoğunlukla imparatorluk kültürü rahiplerinin omuzlarına yüklenmiş olmakla birlikte gittikçe daha ağır maliyetler gerektiren *gladiator* dövüşlerinin fiyatlarını kontrol altına almayı amaçlamıştır.⁹⁸ Arkeolojik veriler, imparatorluk kültürü rahiplerinin MS V. yüzyılda dahi, hem Batı hem de Doğu Roma imparatorluklarında *venatioları* düzenleme görevini sürdürdüğünü ortaya koymaktadır.⁹⁹

Bir diğer önlem MS 301 yılında İmparator Diocletianus tarafından ilan edilmiş olan "*Edictum de Pretiis Rerum Venalium*" (*Tavan Fiyatlar Fermanı*) adlı önlem paketidir.¹⁰⁰ Sürekli tırmanan enflasyonu ve artan fiyatları kontrol altına alabilmek amacıyla hazırlanan bu ferman, yayınlandığı tarihte Roma İmparatorluğu'nda sunulan ürün ve hizmetlerin tavan fiyatlarına ilişkin aktarıklarıyla büyük bir önem arz etmektedir. Bu çalışma için önemi ise Roma *venatiolarının* en popüler unsurları olarak ele alınan aslan ve leopar gibi hayvanlar için belirlenmiş üst fiyatlara ilişkin sunduğu bilgilerdir. Bu bilgiler *venatioların* mâl olduğu yüksek maliyetin daha net anlaşılabilmesi açısından son derece faydalı olmakla birlikte, vahşi bir hayvanın fiyatının sıradan ürün ya da hizmetlerle kıyaslanabilmesini de mümkün kılmaktadır.

Ferman üzerinde Libya'dan getirilen ikinci kalite erkek bir aslanın fiyatı 125.000 *Denarius* olarak belirlenmiştir. Bu ücretle yine fermanın sunduğu bilgiler ışığında şu ürün ya da hizmetleri satın almak mümkündür: yaklaşık 4200 tavuk, 125.000 tavuk yumurtası, 125.000 karpuz, 156.250 adet en iyi kalite karnabahar, yaklaşık 2.000 litre Falerni şarabı, beş ton tuz, yaklaşık 15.625 kg temizlenmiş fındık, en iyi kalite yaklaşık 1500 litre bal, 31.250 çift çorap, 1666 çift askeri sandalet (*Campagi*), 69 *legioner*in yıllık maaşı, 1666

⁹⁷ İznik, 2011: 99.

⁹⁸ Carter, 2003: 83.

⁹⁹ Cameron, 2013: 182. Louvre Müzesi bünyesinde bulunan ve MS 400 yılı dolaylarına tarihlendirilen fildişi diptik, düzenlediği oyunları yöneten imparatorluk kültürü rahibini resmetmektedir. Fishwick, 1991: 478. (Bkz. Görsel 11.)

¹⁰⁰ Söz konusu fermanın Roma İmparatorluğu'ndaki ürün ve hizmetler için belirlediği üst fiyat sınırları hakkında kapsamlı bilgi için bkz. İznik, 2011: 97-130.

duvar boyacısının günlük maaşı ve 62.500 Romalının saç tıraşı. Antik kaynakların Roma *venatiolarında* katledilen aslan ve leopar sayılarına ilişkin aktardıkları ortadadır. Bununla birlikte fermanın sağladığı bilgilerin, imparatorluk ekonomisinin çok daha güçlü olduğu I. yüzyılda ortaya konulan vahşi hayvan tüketiminin maliyetinden ziyade ekonomik buhran ve çöküşü ifade eden III. yüzyılda düzenlenmiş *venatioların* mevcut düzende mâl olduğu muazzam meblağlara ilişkin fikir sağlayabileceği gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Venatioların Sonu

İlginçtir ki Roma'nın gösteri dünyasında *gladiator* dövüşleriyle daima bir arada düzenlenen *venatiolar*, bu mücadelelerin tarih sahnesinden silinmesinin ardından oldukça uzun bir süre boyunca Roma *amfityatrolarındaki* varlığını sürdürmüştür.¹⁰¹ MS 430-440 yıllarında *consullük* makamına gelenleri onurlandırmak için basılmakta olan kontorniyatlar (*Contorniatius*) üzerindeki *gladiator* mücadelelerinin tasvirleri, Roma dünyasında *gladiator* dövüşlerinin son izlerini ifade etmektedir. MS V. yüzyılda Roma Galliası'nda yaşamış olan Hristiyan yazar Salvianus, MS 440 yıllarında Batı Roma İmparatorluğu'nun farklı bölgelerinde düzenlenen Roma oyunlarına yönelttiği şiddetli eleştirilerde *venatiolara*, tiyatro oyunlarına ve atlı araba yarışlarına vurgu yapmakta, *gladiator* dövüşlerinden hiçbir surette bahsetmemektedir.¹⁰² Romalı imparatorlar Anthemius ((Batı) MS 467-472) ve I. Leo ((Doğu) MS 457-474) MS 469 yılında yayınladıkları emirde, Hristiyanlar için kutsal gün olarak kabul edilen pazar günlerinde tiyatro gösterilerinin, *circuslarda* düzenlenen oyunların ve derin üzüntülere neden olan *venatioların* düzenlenmesini yasaklamışlardır.¹⁰³ Nitekim *gladiator* dövüşlerinin bahsi, bir taraftan *venatioların* halen sürdüğünü kanıtlayan bu emir üzerinde de geçmemektedir.

Roma *venatioları*, her ne kadar Hristiyanlar tarafından daima eleştirilmiş olan Pagan geleneğin gösterileri arasında yer alsa da bu eleştirinin hedefi hiçbir zaman hayvanların sağlığı ya da Roma *arenalarında* maruz bırakıldıkları vahşet olmamıştır. Hristiyan kesimin *venatiolara* yönelik endişesi, bu kanlı gösterilere seyirci olarak katılan Hristiyanlar üzerinde oluşabilecek olumsuz etkiler üzerine şekillenmiştir. Bu endişe iki temelde vücut bulmuştur. Bunlardan ilkinde göre Hristiyanlar, *venatiolara* seyirci olarak katılan bir Hristiyanın, her çeşit şeytanın kol gezdiği eski Pagan kurban törenlerine ya da dini ritüellerine şahit olması sonucunda kutsal inancının kirleneceğine inanmışlardır. Diğer endişe ise insanın zihninden ziyade tutkularına hitap eden bu kanlı gösterilerin, bu gösterilere ilgi duyan Hristiyanları dünyadaki asıl amaçlarından, tanrıyı derin bir şekilde tefekkür etmekten saptıracağı temeline şekillenmiştir.¹⁰⁴ Tüm bunlara rağmen *venatiolar*, Roma uygarlığının Hristiyan unsurları tarafından en ağır şekilde eleştirilen *gladiator* dövüşlerinin ortadan kalkmasından yaklaşık bir asır sonraya kadar varlığını sürdürmüştür. Hristiyan Batı ve Doğu Roma imparatorlukları, *gladiator* dövüşlerinin aksine, atlı araba yarışlarının ve

¹⁰¹ Bomgardner, 2000: 201.

¹⁰² Wiedemann, 1992: 158.

¹⁰³ Scott, 1932: 275-278.

¹⁰⁴ Bomgardner, 2000: 210-211.

venatioların pagan temellerini ortadan kaldırmakta ve bunları bir Hristiyan politikasına dönüştürmekte zorluk çekmemişlerdir.¹⁰⁵

Venatioların Roma uygarlığındaki son dönemi, Doğu ve Batı Roma imparatorluklarında farklı çizgilerde ilerlemiştir. Bu doğrultuda Doğu Roma İmparatoru Anastasius, (MS 491-518) MS 498 yılında yayınladığı bir emirle vahşi hayvanların *venatiolar*da katledilmesini yasaklamıştır.¹⁰⁶ Nitekim *venatioların* mutlak şekilde terkedilmesi anlamına gelmeyen bu yasak, yalnızca bu kanlı oyunların “ölümcül” niteliğini hedef almıştır. Sonuç itibarıyla *venatiolar*, Doğu Roma İmparatorluğu’nda MS 498 yılından itibaren yeni bir forma bürünmüş, öncekilere nazaran “yumuşak” bir nitelik kazanmıştır. Her halükarda vahşi hayvanların ya da *venatorların* ölümüyle sonuçlanan mücadelelerden farklı bir şekilde bu yeni *venatioların* asıl amacı nihayetinde *venatorların* hayvanları öldürmesi değil, bu hayvanların dişlerinden ya da pençelerinden başarıyla kaçabilmeleri ve hayatta kalabilmeleri olmuştur. Hayvanların karşısına çıkarılan insanların uzuvlarını kaybetme ya da feci şekilde can verme potansiyeli yeni *venatiolar*da seyircileri heyecanlandıran asıl faktör halini almıştır.¹⁰⁷ Antik kayıtlar ışığında Constantinopolis’te gerçekleşen son *venatio* ise, Doğu Roma İmparatoru I. Iustinianus (MS 527-565) iktidarında kentin *amfiteyatrosu* *Kynegion*’da, MS 537 yılının Ocak ayında yeni *consuller* onuruna düzenlenen oyunlar kapsamında gerçekleşmiştir.¹⁰⁸

Batı Roma İmparatoru III. Valentinianus’un (MS 425-455), MS 429 yılındaki büyük depremde önemli ölçüde zarar gören Colosseum’u MS 439 yılında onarma faaliyetlerine girişmesi, burada düzenlenen *venatioların* önemini koruduğuna işaret etmektedir. Bu devasa yapı Ostrogotlar döneminde dahi önemini korumuştur. *Podium* bölümünde, *Senatus* üyelerine ayrılmış olan oturma sırasının zemininde bulunan yazıtlar, *Senatus* üyelerinin oturacakları alanları rezerve ettiklerini kanıtlayacak şekilde isimlere yer vermektedir. Germen kökenli Kral Odoacer (476-493) dönemine tarihlendirilen bu yazıtlar, o dönemde varlık gösteren yegâne tiyatro gösterileri olan *venatioların*, barbar bir kralın hükmü altında dahi Colosseum’un *podiumunda* rezervasyon yaptırmayı gerektirecek bir heyecana neden olduğunu ortaya koyması açısından son derece önemlidir. Nitekim *Senatus* üyelerinin benimsediği bu tutum, Odoacer’in ardından İtalya’da hâkimiyeti eline geçiren Ostrogot Kralı Theodoric’in (MS 475-526) iktidarında terk edilmiştir ki bu durum *venatioların* Roma’da yarattığı heyecanın solduğuna işaret etmektedir.¹⁰⁹

Antik kaynaklar doğrultusunda Colosseum’da düzenlenen son *venatio*, MS 523 yılında, Anicius Maximus adlı Romalının *consullük* makamına gelişi onuruna düzenlediği oyunların açılışında gerçekleşmiştir. Bu olay Kral Theodoric’in kâtipliğini yürüten Romalı devlet adamı Cassiodorus’un (MS 490-

¹⁰⁵ Wiedemann, 1992: 153.

¹⁰⁶ Söz konusu yasağın Anastasius iktidarının simgesi olarak kabul edilen çok sayıda mali reformla bağlantılı oluşu, söz konusu yasağın ahlaki ya da teolojik ilkeler üzerine şekillenmekten ziyade, muazzam masraflara mâl olan bu gösterilerin maliyetini azaltabilmek amacıyla ilan edildiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bomgardner, 2000: 219.

¹⁰⁷ Bomgardner, 2000: 219.

¹⁰⁸ Scott, 1932: 17.

¹⁰⁹ Bomgardner, 2000: 219-220.

583), söz konusu *venatio* için Theodoric'ten izin isteyen Maximus'a, kral adına yazdığı mektupta yer bulmuştur. Söz konusu kayıt, *venatiolara* ilişkin detaylar sunmaktan ziyade, ölmek pahasına vahşi hayvanların karşısına çıkan savaşçıların ne şekilde ödüllendirilmesi gerektiğiyle ilgilidir.¹¹⁰

Sonuç

Roma uygarlığında, Kartaca İmparatorluğu karşısında kazanılan Birinci Kartaca Savaşı yıllarında ortaya çıkan ve Batı Roma İmparatorluğu'nda MS 523, Doğu Roma İmparatorluğu'nda ise MS 537 yılına dek varlığını sürdüren *venatiolar*, sekiz asırlık tarihleri boyunca mâl oldukları para ve iş gücü itibarıyla antik çağın benzersiz organizasyonları arasında gösterilebilir. Asya, Avrupa ve Afrika'daki habitatlarından koparılarak Romalıların huzuruna çıkarılan farklı türlere mensup binlerce hayvan, farklı isimler tarafından, farklı amaçlarla, farklı zaman ve mekânlarda fakat aynı kibir ve umursamazlıkla katledilmiştir. Bu açıdan Roma *venatioları*, insanlığın tarihi boyunca sürdürdüğü ve kazandığı takdirde kaybedeceği bir savaşın, doğaya egemen olma mücadelesinin yarattığı tahribat altında ezilen hayvanların antik çağ boyunca maruz bırakıldıkları vahşet için kanlı birer sahne işlevi görmüştür. Bir diğer deyişle, kendilerini benzersiz kılan niteliklerinin kurbanı olan hayvanları, gösteri dünyasında ve hayvanat bahçelerinde esaret altına alan umursamazlık insanlığın zihnine henüz Romalıların dünyasında yerleşmiştir.

Romalıların vahşi hayvan tüketiminin önemli bir basamağını, gerek Cumhuriyet gerekse İmparatorluk dönemleri boyunca Roma aristokrasisini etkisi altına alan siyasi rekabet ve bu rekabet doğrultusunda finanse edilen *luduslar* olmuştur. *Gladiator* dövüşleriyle birlikte Roma *luduslarının* en önemli aşamalarından birisini ifade eden *venatiolar*, çeşitli makamlar için Roma halkının ya da elit kesimin desteğine ihtiyaç duyan aristokratların, muazzam maliyetlere rağmen başvurdukları birer propaganda aracına dönüşmüştür. Bununla birlikte Roma'nın düşmanlarına boyun eğdirmeyi başaran pek çok komutan ve hatta imparator, savaş alanlarında kazandığı zaferleri Roma halkının nezdinde perçinleyebilmek amacıyla *venatiolara* başvurmuştur. Roma Cumhuriyeti için sonun başlangıcı olan Caesar ve Pompeius arasındaki iç savaş yılları, *venatioların* siyasi rekabet noktasında birer propaganda aracı olarak kullanımının zirvesi olarak ifade edilebilir. Bununla birlikte Octavianus, MÖ 49-31 yılları arasındaki dönemde gerçekleşmiş ve Roma dünyasını ekonomik, askeri, toplumsal ve dini açıdan büyük zarara uğratmış olan iki iç savaşın enkazını ortadan kaldırmak amacıyla giriştiği çok sayıda programın yanı sıra iktidarı boyunca 37 *venatio* finanse etmiştir. Tesis ettiği kalıcı ve profesyonel nitelikteki *legionlar* askeri, ortaya koyduğu yeni para politikası ekonomik, imparatorluk kültürü dini konularda birer reform örneği teşkil etmekle birlikte, iktidarı boyunca gerek kendisi gerekse *magistratuslar* adına düzenlediği *venatioları* toplumsal yapıya yönelik bir toparlanma hamlesi olarak kabul etmek oldukça makuldür. Bu dönemin *venatiolarını*, Octavianus'un uzun yıllar boyunca Roma aristokrasisinin neden olduğu iç savaşlarla yıpranan Roma halkına uzattığı bir zeytin dalı, yöneten ile yönetilen arasındaki bağı yeniden tesis etmeyi amaçlayan birer köprü olarak ele almak mümkündür.

¹¹⁰ Cassiod. *Var.* V. 42.; Mackinnon 2006, 6.

Roma *venatioları*, etkin birer birer propaganda aracı olarak ön plana çıkmakla birlikte, doğrudan doğruya ekonomik birer güç gösterisidir. Öncelikle Romalıların huzuruna çıkarılmış olan hayvanların oldukça büyük bir kısmı, İtalya Yarımadası'ndan oldukça uzak coğrafyalardan, Roma egemenliğinin yayıldığı Akdeniz dünyasının ücra bölgelerinden temin edilmiştir. Bu bağlamda Romalılar için egzotik anlam ifade eden hayvanların, doğal yaşam alanlarında canlı bir şekilde ele geçirilmeleri, uzun mesafeler boyunca nakledilmeleri ve *venatiolar* çıkarılacakları güne kadarki bakımları gibi süreçler son derece zahmetli ve maliyetlidir. Bu maliyet güçlü bir ekonomi ve alım gücü gerektirmektedir. Bu doğrultuda Roma dünyasındaki *venatioların* nicelik ve nitelik açısından en ihtişamlı dönemlerinin Cumhuriyetin toprak kazanımlarının hızlandığı MÖ II. yüzyılda baş göstermesi, yüklü miktardaki ganimetlerin ve yeni vergi kaynaklarının doğrudan bir sonucudur. Söz konusu ihtişam, Augustus'un tesis ettiği güçlü ekonomi sistemine paralel bir şekilde devam etmiştir. İmparatorluk Dönemi'nin toprak kazanımları, bu dönemin *venatioları* üzerinde yansıma bulmuştur ki, Romalıların ulaştıkları en geniş sınırları tesis eden Traianus'un Dacia Seferi dönüşünde düzenlediği, 123 gün süren oyunlar kapsamında on bir bin hayvanın katliamına sahne olan *venatiolar* bu durumun en net kanıtıdır.

Öte yandan Roma *venatiolarını* ekonomik açıdan sıra dışı kılan şey, Roma egemenliğinin ve dolayısıyla alım gücünün yükselişine paralel bir şekilde yaygınlaşmalarından ziyade, Roma ekonomisinde, MS II. yüzyılın ikinci yarısından itibaren baş gösteren ve MS III. yüzyılda imparatorluğun tüm bölgelerinde hissedilen büyük buhrana rağmen yaygınlığını korumuş olmalarıdır. İmparatorların ve yüksek memurların müsrif harcamaları hususunda önemli bir yer işgal eden *venatiolar*, halihazırda küçülmekte olan Roma ekonomisinin çöküşünü hızlandıran faktörler arasında gösterilebilir. Commodus, Septimius Severus, Caracalla, I. Philippus, Aurelianus ve Probus gibi imparatorların iktidarlarında gerçekleştirilen ve muazzam masraflara mâl olan *venatiolar* bu hususta önemli birer örnektir. Diocletianus'un, imparatorluğu pençesine alan ekonomik buhrana karşı bir önlem mahiyetinde, MS 301 yılında yayınladığı *Tavan Fiyatlar Fermani*'nde yer bulan vahşi hayvanlar için belirlenen ücretler, Roma dünyasında MS IV. yüzyılın ilk yıllarında belirlenen temel gıda ve hizmet fiyatlarıyla karşılaştırıldıklarında, *venatioların* ne denli büyük bir müsrifliği ifade ettiği açıktır. Nitekim bu kanlı gösteriler, Roma ekonomisinde, kısa süreli rahatlamalara rağmen, hiçbir şekilde önlenemeyen çöküşe ve Roma dünyasına alt tabakadan başlamak suretiyle hanedan mensuplarına kadar egemen olan Hristiyanlık dinine rağmen MS VI. yüzyıla dek varlığını sürdürmüştür.

Roma *venatioları*, antik çağ boyunca hiçbir devletin ulaşamadığı büyüklükte bir egemenlik tesis etmekle birlikte eski dünyayı ifade eden üç kıtada bıraktığı muazzam kültür mirasıyla, bugün dahi pek çok ulusun yaşantısında önemli izler taşıyan Roma uygarlığına uzanan sıra dışı bir pencereyi ifade etmektedir. Bu organizasyonlar, Romalıların antik çağda sahip oldukları gücü yansıtmak noktasında, Britanya'dan Arap Yarımadası'na, İber Yarımadası'ndan Fırat Nehri kıyılarına uzanan muazzam büyüklükteki coğrafyada varlık göstermiş Roma *legionları*, bu coğrafyalarda inşa edilmiş sayısız mimari eser ya da modern hukuklar için temel teşkil etmiş olan Roma

hukuku kadar geçerli bir olgudur. Modern zamanın teknolojik olanak ve altyapılarından yoksun bir çağda, başkent Roma'dan binlerce kilometre uzaklıktaki coğrafyalarda, sayısız vahşi hayvanı canlı bir şekilde ele geçirmek ve bunları Romalıların huzuruna çıkarmak mutlak bir güç ve başarı göstergesidir. *Venatioların* seyir zevkini ve güvenliğini en üst düzeyde tutmayı mümkün kılacak, her açıdan ustalıkla tasarlanmış sistemlere sahip mekânları ve hayvanların canlı bir şekilde ele geçirilmesinden, gösterilerde öldürülmesine kadarki süreçte görev almış insan gücünü tesis etmek noktasında ortaya konulan başarının antik çağda bir benzeri daha bulunmamaktadır. Bu başarının, Romalıların antik çağda elde ettiği gücü anlayabilmek doğrultusunda kabul edilegelen ölçütlere alternatif, fakat en az bu ölçütler kadar makul bir bakış açısı sunduğunu kabul etmek doğru olacaktır.

Kaynakça

Antik Literatür

- Ath. Athenaeus. *Deipnosophistai, The Learned Banqueters, Vol. II*, ed. ve Trans. S. D. Olson, The Loeb Classical Library, London 2007.
- Cassiod. *Var.* Cassiodorus. *Variae Epistulae, The Letters of Cassiodorus: Being a Condensed Translation of the Variae Epistolae of Magnus Aurelius Cassiodorus Senator*, Trans. T. Hodgkin, Henry Frowde, London 1886.
- Cic. *Off.* Cicero. *De Officiis, On Duties*, Trans. W. Miller, The Loeb Classical Library, London 1913.
- Dio Cass. Dio Cassius, *Rhomaïke, Roman History*, Trans. E. Cary, The Loeb Classical Library. London 1914-1927.
- Flor. *Epit.* Florus. *Epitomae Historiae Romanae, Epitome of Roman History*, Trans. E. S. Forster, The Loeb Classical Library. London 1929.
- Iuv. Iuvenalis, *Saturae, Juvenal and Persius*, Trans. G. G. Ramsay, The Loeb Classical Library. London 1928.
- Liv. *Per.* Titus Livius, *Ab Urbe Condita, The History of Rome*, Trans. G. Baker, Jones & Co. London 1830.
- Plin. *HN.* Plinius. *Naturalis Historia, Natural History*, Trans. H. Rackham, W. H. S. Jones, D. E. Eichholz, The Loeb Classical Library. London 1938-1962.
- Sen. *Brev. Vit.* Seneca. *Moral Essays, Volume II: De Consolatione ad Marciam. De Vita Beata. De Otio. De Tranquillitate Animi. De Brevitate Vitae. De Consolatione ad*

- Polybium. De Consolatione ad Helviam*, Trans. J. W. Basore, The Loeb Classical Library, London 1932.
- SHA. *Ant. Pius.* *Scriptores Historiae Augustae. Augustan History, Vol. I*, Trans. D. Magie, The Loeb Classical Library, London 1921.
- SHA. *Comm.* *Scriptores Historiae Augustae. Augustan History, Vol. I*, Trans. D. Magie, The Loeb Classical Library, London 1921.
- SHA. *Gordiani Tres.* *Scriptores Historiae Augustae. Augustan History, Vol. II*, Trans. D. Magie, The Loeb Classical Library, London 1924.
- SHA. *Aurel.* *Scriptores Historiae Augustae. Augustan History, Vol. III*, Trans. D. Magie, The Loeb Classical Library, London 1932.
- SHA. *Prob.* *Scriptores Historiae Augustae. Augustan History, Vol. III*, Trans. D. Magie, The Loeb Classical Library, London 1932.
- Strab. Strabo. *Geographika, The Geography of Strabo*. Trans. H. L. Jones, The Loeb Classical Library, London 1917-1932.
- Suet. *Aug.* Suetonius. *De Vita Caesarum, Lives of the Caesars, Vol. I*, Trans. J. C. Rolfe, The Loeb Classical Library, London 1914.
- Suet. *Calig.* Suetonius. *De Vita Caesarum, Lives of the Caesars, Vol. I*, Trans. J. C. Rolfe, The Loeb Classical Library, London 1914.
- Suet. *Claud.* Suetonius. *De Vita Caesarum, Lives of the Caesars, Vol. II*, Trans. J. C. Rolfe, The Loeb Classical Library, London 1914.
- Suet. *Dom.* Suetonius. *De Vita Caesarum, Lives of the Caesars, Vol. II*, Trans. J. C. Rolfe, The Loeb Classical Library, London 1914.
- Suet. *Iul.* Suetonius. *De Vita Caesarum, Lives of the Caesars, Vol. I*, Trans. J. C. Rolfe, The Loeb Classical Library, London 1914.
- Suet. *Ner.* Suetonius. *De Vita Caesarum, Lives of the Caesars, Vol. II*, Trans. J. C. Rolfe, The Loeb Classical Library, London 1914.
- Suet. *Tit.* Suetonius. *De Vita Caesarum, Lives of the Caesars, Vol. II*, Trans. J. C. Rolfe, The Loeb Classical Library, London 1914.

Varro, *Rust.* Cato, Varro. *De Re Rustica, On Agriculture*, Trans. W. D. Hooper, H. B. Ash, The Loeb Classical Library, London 1934.

Modern Literatür

- BAKER, A., 2000. *Gladyatör: Roma'nın Savaşçı Kölelerinin Gizli Tarihi*, çev. S. Göktaş, Phoenix Yay., Ankara.
- BARNETT, R. D., 1976. *Sculptures from the North Palace of Ashurbanipal at Nineveh (668-627 B.C.)*, British Museum Publications Limited, London.
- BEACHAM, R. C., 1999. *Spectacle Entertainments of Early Imperial Rome*, Yale University Press, London.
- BOMGARDNER, D. L., 2000. *The Story of The Roman Amphitheatre*, Taylor & Francis Group, London.
- BROUGHTON, T. R. S., 1951. *The Magistrates of the Roman Republic, Volume I 509 B.C. – 100 B.C.* The American Philological Association, New York.
- BROUGHTON, T. R. S., 1952. *The Magistrates of the Roman Republic, Volume II 99 B.C. – 31 B.C.* The American Philological Association, New York.
- BUNSON, M., 2002. *Encyclopedia of the Roman Empire, Revised Edition*, Facts On File, Inc., New York.
- CAMERON, A., 2013. "The Origin, Context and Function of Consular Diptychs", *The Journal of Roman Studies*, 103 / 182, ss. 174-204.
- CARTER, M., 2003 "Gladiatorial Ranking and the "SC de Pretiis Gladiatorum Minuendis"" (CIL II 6278 = ILS 5163), *Phoenix*, 57 / 1-2 (Spring-Summer), ss. 83-114.
- CONNOLLY, P., 2003. *Colosseum: Rome's Arena of Death*, BBC Books, London.
- DUNDABIN, K. M. D., 1978. *The Mosaics of Roman North Africa, Studies in Iconography and Patronage*, Clarendon Press, Oxford.
- GOLD, D., 1988. *Zoo: A Behind-the-Scenes Look at the Animals and the People Who Care For Them*, Contemporary Books, Chicago.
- FISHWICK, D., 1991. *The Imperial Cult in The Latin West, Studies in The Ruler Cult of The Western Provinces of The Roman Empire, Volume II*, E. J. BRILL, Leiden.
- HUBBELL, H. M., 1935. "Ptolemy's Zoo", *The Classical Journal*, 31 / 2, ss. 68-76.
- İZNİK, E., 2011. "İmparator Diocletianus'un "Tavan (En Yüksek) Fiyatlar Fermanı", "Edictum de pretiis Rerum Venalium"", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 30 / 49, ss. 97-130.
- JENNISON, G., 1937. *Animals for Show and Pleasure in Ancient Rome*, Manchester University Press, Manchester.

- KISLING, V. N., 2001. *Zoo and Aquarium History: Ancient Animal Collections to Zoological Gardens*, CRC Press, New York.
- KOHNE, E., EWIGLEBEN, C., JACKSON, R. 2000. *Gladiators and Caesars: The Power of Spectacle in Ancient Rome*, University of California Press. Berkeley.
- KYLE, D. G., 2015, *Sport and Spectacle in the Ancient World*, John Wiley&Sons, Inc., Chichester.
- LINDSTORM, T. C., 2010. "The Animals of the Arena: How and Why Could Their Destruction and Death be Endured and Enjoyed?", *World Archaeology*, 42 / 2, ss. 310-323.
- LUOMA, J. R., 1987. *A Crowded Ark, The Role of Zoos in Wildlife Conservation*, Houghton Mifflin Company, Boston.
- MACKINNON, M., 2006. "Supplying Exotic Animals For The Roman Amphitheatre Games: New Reconstructions Combining Archaeological, Ancient Textual, Historical And Ethnographic Data", *Mouseion*, III / 6, ss. 1-25.
- SALZMAN, M. R., 2011. *Writings From The Greco-Roman World, The Letters of Symmachus: Book 1*, (Ed: D. Konstan, J. C. Thom), The Society of Biblical Literature, Atlanta.
- SCOTT, S. P., 1932. *The Civil Law: Including The Twelve Tables, The Institutes of Gaius, The Rules of Ulpian, The Opinions of Paulus, The Enactments of Justinian, and The Constitutions of Leo*, The Central Trust Company, Cincinnati.
- STILLWELL, R., 1976. *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, Princeton University Press, New Jersey.
- TOYNBEE, J. M. C., 1973. *Animals in Roman Life and Art*, Cornell University Press, New York.
- VILLE, G., 1981. *La gladiature en Occident des origines à la mort de Domitien*, (Bibliothèque des Écoles Françaises D'Athènes et de Rome #245), École Française de Rome, Rome.
- WIEDEMANN, T., 1992. *Emperors and Gladiators*. Routledge, London.

İnternet Kaynakları

<https://www.britishmuseum.org> (E. T.: 07.02.2022)

<https://etc.worldhistory.org> (E. T.: 07.02.2022)

<https://followinghadrian.com> (E. T.: 07.02.2022)

Ekler

Görsel 1. Ninova Sarayı rölyefleri üzerinde Asur Kralı Asurbanipal'ın vahşi hayvan avları.

Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1856-0909-48_7?fbclid=IwAR1XJqKJmhelr9GZvX-DHjyumg5s8pmNmwd_dBdKOC9m0p8Rf5T8l1Z_ig
(Erişim tarihi: 07.02.2022)

Görsel 2. Ninova Sarayı rölyefleri üzerinde avlanmak üzere kafesinden salınan aslan.
British Museum.

Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1856-0909-48_7?fbclid=IwAR1XJqKJmhelr9GZvX-DHjyumg5s8pmNmwd_dBdKOC9m0p8Rf5T8l1Z_ig
(Erişim tarihi: 07.02.2022)

Görsel 3. Zliten yerleşimindeki zemin mozaiklerinde vahşi hayvan katliamı (Dunbabin, 1978: Pl. XX, 47-48).

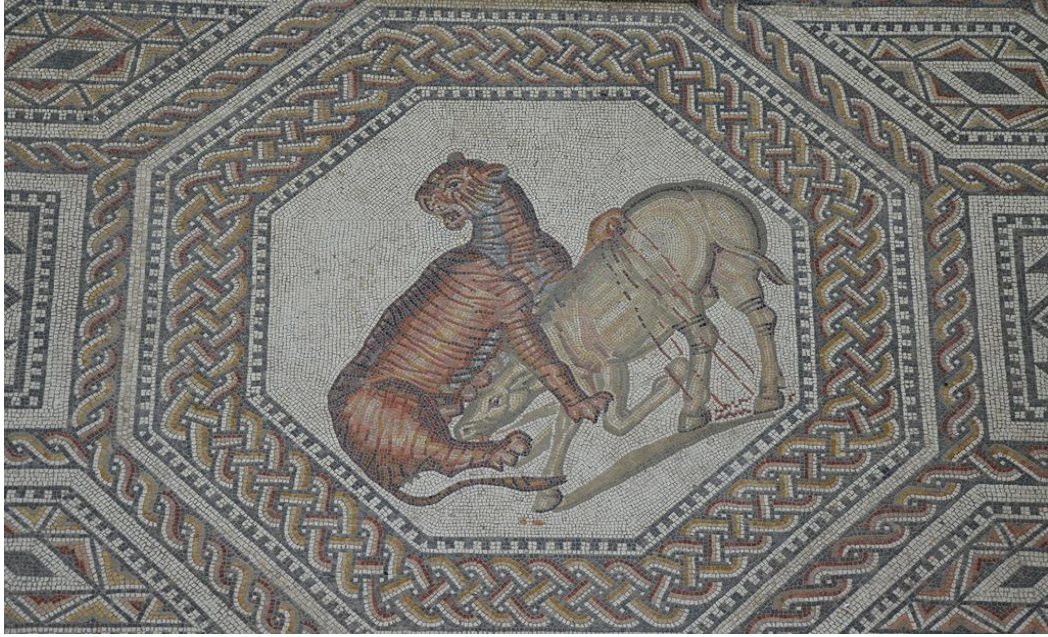
348

OANNES
4 (2)

Görsel 4. Nennig Mozaği üzerinde, fırlattığı mızrakla yaraladığı panter karşısında zaferini ilan eden *venator* ve vücuduna saplanan mızrağı çıkarmak için çabalayan panter.

Kaynak: <https://etc.worldhistory.org/photos/roman-villa-nennig/> (Erişim tarihi: 07.02.2022)

Görsel 5. Nennig Mozaïği üzerinde, yabancı bir eşeye saldıran kaplan tasviri.

Kaynak: <https://etc.worldhistory.org/photos/roman-villa-nennig/> (Erişim tarihi: 07.02.2022)

Görsel 6. Nennig Mozaïği üzerinde, üç *venator* ile ayı arasında gerçekleşen mücadele tasviri.

Kaynak: <https://etc.worldhistory.org/photos/roman-villa-nennig/> (Erişim tarihi: 07.02.2022)

Görsel 7. Bad Kreuznach Mozaïği üzerinde *venator* ve ayının mücadelesi.

Kaynak: https://followinghadrian.com/2013/05/29/the-gladiator-mosaic-at-bad-kreuznach-germany/?fbclid=IwAR1XK0jevMxqnUi9GgOdw_k_oDkAPzC-T6iiV-kYomLQ1P2S9KsrYKReNKY
(Erişim tarihi: 07.02.2022.)

350

OANNES
4 (2)

Görsel 8. Bad Kreuznach Mozaïği üzerinde *venator* ve leoparın mücadelesi.

Kaynak: https://followinghadrian.com/2013/05/29/the-gladiator-mosaic-at-bad-kreuznach-germany/?fbclid=IwAR1XK0jevMxqnUi9GgOdw_k_oDkAPzC-T6iiV-kYomLQ1P2S9KsrYKReNKY
(Erişim tarihi: 07.02.2022.)

Görsel 9. Gladiator dövüşleri, venatio ve bestiarı sahnelerini tasvir eden Bad Kreuznach Mozaïği.

Kaynak: https://followinghadrian.com/2013/05/29/the-gladiator-mosaic-at-bad-kreuznach-germany/?fbclid=IwAR1XK0jevMxqnUi9GgOdw_k_oDkAPzC-T6iiV-kYomLO1P2S9KsrYKReNKY
(Erişim tarihi: 07.02.2022.)

Görsel 10. Magerius Mozaïği üzerinde leopar katliamı, Sousse Arkeoloji Müzesi (Kyle 2015: 310).

352

OANNES
4 (2)

Görsel 11. İmparatorluk kültü rahibini, düzenlediği *venatioları* yönetirken tasvir eden Louvre Diptiği (Cameron 2013: 183).